

# Bir Mirasın Gölgesinde Velâ Tartışması: Müzellef Ahmed Efendi'nin Terekesi ve Ganîzâde Mehmed Nâdirî'nin Şeyhülislâma Mektubu

Şükrü Özen\*

*The Dispute About the Right of Patronage (walâ) Over an Inheritance: Müzellef Ahmed Efendi's Estate and Ganîzâde Mehmed Nâdirî's Letter to the Sheikh al-Islâm*

Abstract ■ This article is about the right of patronage (*walâ*) over a manumitted person, which is one of the most controversial issues among the Ottoman scholars from second half of the 9th/15th century to the midst of 11th/17th century. Although this right that gives to ex-master and his/her relatives a right of inheritance from the manumitted person is generally accepted by Muslim legal scholars, if both of parents of the manumitted are originally slaves, but the patronage of whom their mother is originally freeborn, was a topic of debate among the scholars. Müzellef Ahmed Efendi, the mudarris of Taşlık Medresesi in Edirne died leaving a great amount of estate behind him. Since he had no heir, the officer of the bureau of inheritance seized all the estate for the public treasury. But Ganîzâde Mehmed Nâdirî, the ex-chief judge (*qâdî al-askar*) of Rumeli, demanded the estate, relying on his patronage rights over him. However, embracing the opposite opinion, the Sheikh al-Islâm Yahyâ Efendi issued a fatwâ refusing this right of patronage. Then, Ganîzâde wrote a letter to him to criticize his fatwâ severely.

Here, I have prepared critical editions of the letter and court register of the estate. These documents shed light on the structure and nature of Ottoman legal theory and practice. I also explain the background of the debate on the issue correlating between these two separate texts and accommodating the data given in some historical sources.

Keywords: *Walâ*, estate, mudarris, criticism, Müzellef Ahmed Efendi, Ganîzâde Mehmed Nâdirî.

Osmanlı döneminde ulema arasında geniş yankı bulan fikhî konulardaki tartışmalarla ilgili çalışmalarımız sırasında Molla Hüsrev'in (ö. 885/1480)

---

\* Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

risâlesi ile başlayan ve o dönemden itibaren de bir dizi risâleye konu olan bir velâ tartışmasının varlığını tespit etmiş ve bu alanda yazılan birçok risâle yanı sıra Ganîzâde Nâdirî Mehmed Efendi'nin (ö. 1036/1627) Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye (ö. 1053/1644) hitaben bir mektup kaleme aldığını öğrenmiştik. İçeriği dolayısıyla bu mektubun söz konusu tartışmanın bir devamı olduğunu düşünerek çalışmalarımızı sürdürürken Nev'izâde Atâî'den (ö. 1045/1635) mektubun aslında Ganîzâde'nin şahsî bir miras davasıyla irtibatlı olarak yazıldığı bilgisine ulaştık. Bu mektubun Edirne'deki Ali Bey Medresesi olarak da bilinen<sup>1</sup> Taşlık Medresesi'nde müderris iken 1035 (1626) yılında oldukça yüklü miktarda bir miras bırakarak vefat eden Müzellef Ahmed Efendi'nin mirasına ilişkin olduğunu anlamamızın ardından böyle yüksek bir meblağın söz konusu olduğu bir mirasın sicillerde kayıtlı olması ihtimalini düşünerek Edirne Şer'îye Sicilleri'nde Ahmed Efendi'nin vefat yılına denk gelen 25 numaralı defteri inceledik. Kısa bir araştırmadan sonra defterde hacmiyle de dikkati çeken müderris Ahmed Efendi'ye ait muhalefât kaydına ulaştık. Böylece araştırmamızda bir kısım spekülâtif değerlendirmelerin kapısını kapayacak somut delile ulaştığımız oldu.

Müzellef Ahmed Efendi'nin vefatı Osmanlı ilim çevrelerinde yaklaşık bir buçuk asırdır süregelen bir tartışmayı yeniden alevlendirmişti. Atâî ile muhtemelen ona istinaden Kâtib Çelebi'den (ö. 1067/1657) öğrendiğimize göre Ahmed Efendi eli sıklığı sayesinde pek çok mal biriktirmişti. Nitekim Edirne askerî kassamına ait defterdeki ona ait tereke dökümü de servetin büyüklüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Yine aynı tereke kaydından anlaşıldığı üzere bu miras müderrisin mirasçısı bulunmadığı için hazineye devredilmişti. Oysa Ahmed Efendi ile Rumeli kadıaskerliğinden emekli Ganîzâde arasında, şartları oluştuğunda mirasa hak kazandıran ve İslâm hukuk literatüründe asabe-i sebebiyye diye de anılan velâ (velâ-i atâka) adı verilen âzâtlı köle ile eski efendisi ve onun yakınları arasında kurulan hükûmî bir akrabalık bağı bulunmaktaydı. İşte bu bağa istinaden Ganîzâde, Ahmed Efendi'nin mirasında hak iddiasında bulunmuştu. Ancak burada davanın sonucunu etkileyecek ince bir nokta bulunmaktaydı. Babası âzâtlı köle olan Ahmed Efendi'nin annesi hür kökenli (hürretü'l-asl, hürre-i asliyye) idi ve Molla Hüsrev'den (ö. 885/1480) beri bu durumda olan kişiler üzerinde eski efendileri ve onların yakınlarının velâ hakkı bulunup bulunmadığı Osmanlı uleması arasında çetin tartışmalara yol açmıştı.<sup>2</sup>

1 Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, s. 416; Abdurrahman Hibri (ö. 1069/1659), *Enisü'l-Müsâmirin: Edirne Tarihi 1360-1650* (çev. Ratip Kazancıgil), Edirne : Türk Kütüphaneler Derneği Edirne Şubesi, 1996, s. 34.

2 Bu tartışmaların mahiyeti, verilen fetvaların metinleri ve ortaya konan literatür hakkında geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, "Molla Hüsrev'in *Velâ* Meselesi ile İlgili

Bu makalede velâ ile ilgili eski tartışmanın yeniden alevlenmesine yol açan Ahmed Efendi'nin mirasına ait tereke kayıtları verilerek ve Ganîzâde'nin bu mirasta hak sahibi olduğunu ortaya koymak üzere dönemin şeyhülislâmı Yahyâ Efendi'ye hitaben kaleme aldığı anlaşılan mektubun edisyon kritiği yapılarak görünürde birbiriyle bağlantısız bu iki belgenin nasıl ve ne şekilde irtibatlı olduğu izah edilmek suretiyle tarihî arka planlarının anlaşılmasına katkıda bulunulmuş olacaktır.

### Mirasın Sahibi: Müzellef Ahmed Efendi

Atâî, Müzellef Ahmed Efendi'nin Edirne'de dünyaya geldiğini belirtmektedir. Ahmed Efendi'nin ailesi hakkında bilgi bulunmamakla birlikte aşağıda genişçe ele alınacağı üzere mirasıyla ilgili velâ tartışmalarından gayri müslim kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Bibliyografik kaynaklarda zikredilmese de Edirne Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan mirasına ilişkin iki hüccetten baba adının Kasım olduğu öğrenilmektedir. Köle ya da gayri müslim kökenli olanların baba isimlerinin belgelerde genellikle Abdullah şeklinde verildiği göz önüne alınırsa Ahmed Efendi'nin âzat olan babasının Müslüman olduktan sonra Kasım ismini almış olduğu tahmin edilebilir.

Ahmed Efendi öğrenimini tamamladıktan sonra Şeyhülislâm Zekeriyâ Efendi'den (ö. 1001/1593) mülâzim oldu. Kırk akçe medresedeki müderrislik görevinden ayrılmasını müteakip sırasıyla Edirne'de Sarrâciye Hâric (1020/1611),<sup>3</sup> Taşlık (1022/1613), Câmî Ardı [Atîk] (1026/1617), Halebiye (1029/1620), Üç Şerefeli (1029/1620), İstanbul'da Siyavuş Paşa Sultâniye [Fatma Sultan] (1032/1623) ve Sahn-ı Semân (1032/1623), yine Edirne'de Dârülhadîs (1033/1623), Sultân Bâyezid [Bâyezidiyye] (1035/1626) ve son olarak Taşlık medreselerinde (1035/1626) müderris olarak görev yaptı.<sup>4</sup> Kısa süre önce

---

Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (18-20 Kasım 2011 Bursa): Bildiriler* (ed. Tefik Yücedoğru, Orhan Şener Koloğlu, U. Murat Kılavuz ve Kadir Gömbeyaz), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa 2013, s. 321-394.

- 3 Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 701. Edirne Sarrâciyye Medresesi'ne atanma tarihini Atâî Cemâziyelâhir 1020 (Ağustos 1611) olarak verirken *Târih-i Silsile-i Ulemâ*'da (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2142, vr. 149b-150a) 15 Rebiülevvel 1021 (16 Mayıs 1612) olarak verilmektedir. Hibri ise medresenin İsmail Ağa Medresesi olarak da anıldığını belirtmektedir. Bk. *Enîsü'l-Müsâmirîn*, s. 35.
- 4 *Târih-i Silsile-i Ulemâ*, vr. 153b, 162b-163a, 187b; Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 701; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayii'l-fudalâ* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, I, 11, 136, 184, 204, 230, 297. *Târih-i Silsile-i Ulemâ*'da (bk. vr. 188a) tarih evâil-i Cumâdelülâ 1035 (Şubat başları 1626) olarak yazılmışsa da daha önce evâhir-i Cumâdelülâ 1035'te

1035 yılı Cemâziyelevvel sonlarında (1626 Şubat sonları) atandığı Bâyezidiyye Medresesi'nden son görev yeri olan Taşlık Medresesi'ne 1035 yılı Cemâziyelâhir ayı başlarında (1626 Mart başları) atanmış ve bu görevi sırasında vefat etmiş olduğu bilinmekle birlikte vefat tarihi konusunda bazı tereddütler bulunmaktadır. Atâî, onun aynı yılın sonlarında vefat ettiğini belirtmektedir ki bu durumda aşağıda ele alacağımız 15 Cemâziyelâhir 1035 (14 Mart 1626) tarihli tereke kaydı ile Atâî'nin söylediği zaman arasında altı aya yakın bir süre farkı ortaya çıkmaktadır. Ancak Atâî'nin pek çok âlimin vefatını ay ve gün ile zikretmesine karşın burada ay ve gün ismi vermemesi onun bu konuda tahminî bir ifadeye bulunduğunu göstermektedir. Nitekim Şeyhî, Halebî Yahyâ Efendi'nin (ö. 1065/1655) biyografisinde "Otuz beş Cemâziyelâhiresi'nde Müzellef Ahmed Efendi mahlûlünden (yani vefatı sebebiyle kadronun boşalması dolayısıyla) Taşlık Medresesi'ne tahrîk olunmuşlar idi" demek sûretiyle Ahmed Efendi'nin bu tarihte vefat ettiğini açık biçimde belirtmektedir.<sup>5</sup> Bu bakımdan Ahmed Efendi'nin aşağıda verilen tereke kayıtları bu konuda daha somut bilgiler sunmakta olduğu için vefatının 15 Cemâziyelâhir 1035 (14 Mart 1626) veya hemen öncesinde gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Şeyhülislâm Zekeriyâ Efendi'ye mülâzim, yani medreseden mezuniyet sonrası bir tür stajyer olarak çalışmış olduğu göz önüne alındığında Ahmed Efendi vefat ettiği sırada ellili yaşlarda olmalıdır.

### Mirasın Tâlibi: Ganîzâde Mehmed Nâdirî

980 (1572) yılında İstanbul'da dünyaya gelen Ganîzâde Mehmed Nâdirî Efendi Anadolu kadıaskerlerinden Abdülganî Çelebi'nin (ö. 995/1587) oğlu ve ileri gelen kadılardan Bolulu Emîrşâh [Mîrşâh] Efendi'nin torunudur.<sup>6</sup> Ayrıca ünlü şeyhülislâmlardan Sunullah Efendi<sup>7</sup> ve Hocasâde Esad Efendi'ye damat olmuştur.<sup>8</sup> Hoca Sâdeddin Efendi'ye öğrencilik eden ve ilmî kişiliği ile olduğu kadar edebî kişiliği ile de Osmanlı ilmiye sınıfının önde gelen şahsiyetlerinden biri olan Ganîzâde çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine geçti.

---

(Şubat sonları 1626) Müzellef Ahmed'in Bâyezid Medresesi'ne atandığı ifade edilmiş olduğundan buradaki ay isminin yanlış yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Şeyhî ayı Cumâdelâhire olarak doğru şekilde yazmıştır.

5 Şeyhî, *Vekayii'l-fudalâ*, I, 230; ayrıca bk. *a.e.*, I, 297.

6 Abdülganî Efendi'nin biyografisi için bk. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 294-295.

7 Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 480; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1286-1287, I, 348.

8 Mehmed er-Rûmî el-Edirnevî, *Târib-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, nr. 300, vr. 92b. Edirnevî 1033 (1624) yılında Ganîzâde'nin Şeyhülislâm Hocasâde Esad Efendi'nin (ö. 1034/1625) kızı ve Sultan II. Osman'ın (ö. 1031/1622) dul eşi ile evlendiğini belirtmektedir.

Sırasıyla iki kez Selanik (1011/1602, 1012/1604), Kahire (1013/1604'te atandı, ancak göreve başlamadı), Edirne (1013/1605), İstanbul (1015/1607) ve Galata (1018/1610) kadılıklarında bulunduktan sonra iki kez Anadolu (1021/1612, 1027/1618) ve iki kez de Rumeli kadiaskeri (1028/1619, 1033/1624) oldu. Şevvâl 1034'te (Temmuz 1625) emekli olan Ganîzâde ömrünün son altı ayını felçli olarak geçirdi<sup>9</sup> ve Cemâziyelâhir 1036'da (Şubat 1627) İstanbul'da vefat etti. Fatih'te evinin yakınında bulunan Âbid Çelebi Mescidi [Muallimhâne-i Sıbyân] haziresine defnedildi. Şiirlerinde Nâdirî mahlasını kullanan Ganîzâde'nin çeşitli ilmî ve edebî eserleri bulunmaktadır.<sup>10</sup>

### Ganîzâde ile Ahmed Efendi Arasındaki Velâ Bağı

Ganîzâde'nin mektubunda Müzellef Ahmed'in mirasına herhangi bir atif bulunmamakta ise de mektup ile tereke arasında ilişkinin varlığını Atâî Müzellef Ahmed'in, Kâtib Çelebi ise Ganîzâde'nin biyografisinde açık biçimde ifade etmişlerdir. Konuya ilişkin olarak Atâî'nin ifadeleri şöyledir:

“[Müzellef Ahmed Efendi] destyârî-i imsâkla mal-ı vâfir terk edüp vârisi kalmadıkda Ganîzâde Efendi velâ-i atâka cihetinden da'vâ-yı istihkâk eyleyüp mes'ele-i meşhûre velâ bahsine müeddî olmuş idi. Şeyhülislâm [Yahya Efendi]<sup>11</sup> – مدّ ظله على مفارق الأنام مدى الأيام – (Gölgesi günler boyu halkın başından eksik olmasın) hazretleri vâlid-i mâcidlerine<sup>12</sup> iktidâ eyleyüp ekser ulemâ-yı Rûm ihtiyâr etdikleri Molla Hüsrev meslekine sâlik olmağla Ganîzâde Efendi'nin muhâlif dilhâhi

9 Atâî Ganîzâde'nin Şevvâl 1034'te (Temmuz 1625) Rumeli kadiaskerliğinden ayrılışından bir seneden fazla bir süre geçtikten sonra felce yakalandığını ve altı ay miktarı hayattan ümitsiz, tövbe ve istiğfârla günlerini geçirdiğini belirtmektedir (Bk. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 703). Bu durumda hastalığa yakalanması Ahmed Efendi'nin vefatından yaklaşık altı ay sonrasına rastlamaktadır.

10 Biyografisi için bk. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 702-704; Mehmed el-Edirnevî, *Târih-i Âl-i Osmân*, vr. 91b-92b; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 99; Mustafa Uzun, “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, *DİA*, XIII, 355-356.

11 Atâî şeyhülislâmın ismini yazmamış ise de Kâtib Çelebi açık olarak kaydetmiştir. Ayrıca Ahmed Efendi'nin vefat ettiği dönemde şeyhülislâmlık makamında Yahya Efendi'nin bulunduğu bilinmektedir. Zira Yahyâ Efendi 1031-1032, 1034-1041 ve 1043-1053 (1622-1623, 1625-1632 ve 1634-1644) yılları arasında üç kez bu makamda bulunmuştur (bkz. Şeyhî, *Vekayü'l-fudalâ*, I, 111-112).

12 Yahyâ Efendi'nin babası 27 Receb 1000 – 12 Şevvâl 1001 (9 Mayıs 1592 – 12 Temmuz 1593) tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmış olan Bayramzâde Zekeriyâ Efendi'dir. Biyografisi için bk. Mehmed el-Edirnevî, *Târih-i Âl-i Osmân*, vr. 75a-b; Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 322-324, 386.

vâki' olmuş idi. Beyhûde cümbüşler izhâr edüb fetvâ-yı şerife mukâbilinde tarh ettiği makâleleri garîb-i vâdî ve nakl-i meclis-i her nâdî oldu. Mısrâ:

Bu kadar fitne vü âşûbe ol oldu bâdî.”<sup>13</sup>

Bu bilgilerden Ahmed Efendi ile Ganîzâde arasında âzatlıktan kaynaklanan bir velâ bağı (velâ-i atâka) bulunduğu bilgisine ulaşıyorsa da kaynaklar aralarındaki velâ bağının teşekkül tarzına ilişkin açık bir bilgi vermemektedir. Ancak yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında Ganîzâde'nin Yahyâ Efendi'ye yazdığı mektubunun başında ondan naklettiği fetvanın tartışılan mirasla ilgili ve fetvada tasvir edilen meselenin de Ahmed Efendi'nin miras meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ilâve etmek gerekir ki Ganîzâde şeyhülislâmın fetvasını zikredip bu fetvada kabul edilen Molla Hüsrev'in görüşünü eleştirmek üzere ulemanın risâleler yazdığını belirttiğinden sonra şeyhülislâma hitaben “Ne aceb gaflet buyurılıp kavli-bâtıl ile fetvâ verilmiş!” şeklinde ağır bir ifade kullanmış olması dikkat çekmektedir. Eldeki malzeme bir bütün olarak değerlendirildiğinde bunların hakkını alamadığını ve mağdur edildiğini düşünen bir şahsın kızgınlıkla söylediği ifadeler olduğu tahmin edilebilir ve bu da mektupla miras arasındaki bağın varlığını güçlendiren bir karine olarak not edilebilir.

Fetvada tasvir edilen mesele Ahmed Efendi'nin miras meselesi olduğu kabul edildiğinde Ganîzâde ile Ahmed Efendi arasındaki velâ bağının nasıl teşekkül ettiği bilgisine ulaşabiliriz. Öncelikle belirtmek gerekir ki Ganîzâde söz konusu fetvâyı naklederken orijinal mes'ele – el-cevâb formunda değişiklik yaparak “Zeyd-i müteveffânın babası Amr mu'tak olduğu takdîrce eğer vâlidesi hürre-i asliyye ise ya'ni şol hürre ki aslında bile rık olmaya bu sûretde Zeyd'den velâ sakıt olur, babasını i'tâk eden Bekir'e ve anun evlâdına mîrâs değmez.” şeklinde tek cümleye indirgeyerek kaydetmiştir. Buradan onun fetvanın ifadelerinde esaslı ilgilendirmeyen bazı tasarruflarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yahyâ Efendi'nin *Fetâvâ'sı* üzerinde yaptığımız araştırma sonucunda tam bu şekilde bir metne rastlanılmamışsa da hemen hemen aynı anlama gelen şöyle bir fetvanın varlığını tespit ettik:

“Mes'ele: Vâlidesi hürretü'l-asl olan Zeyd fevt olup babasını i'tâk iden Amr'ın oğlunun oğlu Bekir'i terk eylese Bekir velâ cihetinden Zeyd'e vâris olur mu?

el-Cevâb: Aslında aslâ rık olmamak ma'nâsına hürretü'l-asl ise olmaz.”<sup>14</sup>

Mektupta babası âzatlı köle ve annesi aslen hür olan kişinin mirasının “babasını âzat eden kişiye ve evladına”, fetvada ise daha açık biçimde “babasını âzat eden

13 Atâî, *Hadâikü'l-hakâik*, s. 701; krş. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 99.

14 *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 2056, vr. 67b-68a; anonim mecmûa, Esad Efendi-914, vr. 72a.

kişinin oğlunun oğluna” miras düşmeyeceği belirtilmiştir. Fetva akrabalık bağına mektuba göre biraz daha somut bir şekilde ifade ederken Ganîzâde her ne kadar her iki durum arasında hukuken bir ayırım söz konusu değilse de ilmî üslubun gereği olarak meseleyi daha soyut bir hukuk kuralı şeklinde dile getirmiş ve böylece meseleyi bir nebze şahsîlikten uzaklaştırma çabası içinde olmuştur.

Şimdi bu fetvada soyut şahıslar olarak kaydedilen kişileri Ganîzâde ailesi ve Ahmed Efendi ile ilgili tarihî kaynaklardaki bilgilere dayanarak somutlaştıracak olursak şöyle bir tabloyla karşılaşırız. Annesi hür ve babası âzatl bir köle olup vefat eden Ahmed Efendi'nin [yani Zeyd'in] babası, Ganîzâde'nin dedesi Emîrşâh [yani Amr] tarafından âzat edilen Kasım'dır. Emîrşâh'ın oğlu Abdülganî Efendi'nin [yani Amr'ın oğlunun] oğlu ise miras talebinde bulunan Ganîzâde'dir. Diğer bir anlatımla Ganîzâde'nin dedesi ileri gelen kadılarından Bolulu Emîrşâh Efendi Kasım adındaki kölesini âzat etmiş ve bu âzatl eski köle Kasım hür bir hanımla evlenmiş, bu evlilikten Ahmed Efendi dünyaya gelmiştir. İslâm hukuk kuralına göre âzat edenle âzat edilen arasında devredilemez bir hak olan velâ hakkı doğar ve bu hak tarafların mirasçılara da aynı şekilde intikal ederek sonraki nesillerde de devam eder. İşte Ahmed Efendi ile Ganîzâde ailesi arasında böyle bir bağ mevcut olduğu için Ganîzâde bu hukukî bağa istinaden miras davasında bulunmaktadır. Ancak Molla Hüsrev ve onun gibi düşünen Osmanlı âlimlerine göre âzatl kişi hür asıllı biriyle evlenmiş ise velâ bağı kendisiyle son bulur, çocukları üzerinde böyle bir hak devam etmez. Fakat diğer yandan Molla Gürânî (ö. 893/1488) ve onun gibi düşünen Osmanlı ulemasına göre ise annenin aslen hür olması babası âzatl köle olan çocuk üzerinde velâ bağına oluşmasına engel teşkil etmeyeceği için velâ mirasçılara da intikal eder. Aralarında Yahyâ Efendi'nin de yer aldığı Molla Hüsrev taraftarlarına göre annesi hür asıllı olduğundan Ahmed Efendi'nin üzerinde velâ bağı bulunmadığı ve başka bir mirasçı da bırakmadan vefat etmiş olduğu için, mirasçısı olmayanın mirası beytûlmâl kalır kaidesi gereği, mirası devlet hazinesine kalacaktır. Oysa Molla Gürânî ve onun gibi düşünen âlimlerin görüşleri esas alınacak olsa bunun ısrarlı savunucusu olan Ganîzâde mirasçı olabilecektir. İşte çatışmanın kaynak noktası tam da burasıdır.

### **Mektubun Analizi**

Ahmed Efendi'nin vefatı sırasında emekli bir Rumeli kadısakeri olarak İstanbul'da ikamet eden Ganîzâde muhtemelen vefat haberini alınca velâ bağına istinaden mirası almak için harekete geçmiş, ancak mirasa beytûlmâl emini tarafından hazine adına el konulmuş olması sebebiyle kendisine olumsuz cevap verilmesi üzerine miras davası açmış ve bu dava esnasında kendisi veya mahkeme

kadısı ya da beytül-mâl emini tarafından bu tür tartışmalı konularda yargının hangi görüş doğrultusunda karar vereceğini belirleme makamında olan şeyhülislâma fetva sorulmuş olmalıdır. Ancak şeyhülislâmın verdiği fetvanın aleyhte olduğunu gören Ganîzâde bu sefer belki de arkasına ulema desteğini alma ümidiyle tartışmayı ilmî alana taşıyarak konunun takipçisi olmuş ve mektubun başında açıkça ifade ettiği üzere şeyhülislâmın verdiği fetvayı eleştirmek üzere ona hitaben bu mektubu kaleme almıştır. Terekeye beytül-mâl emini tarafından el konulduğu 15 Cemâziyelâhir 1035 (14 Mart 1626) tarihinden bir müddet sonra kaleme alındığı anlaşılan bu mektubun gönderilme tarihi Yahya Efendi'nin ikinci şeyhülislâmlığı<sup>15</sup> zamanına denk düşmektedir.

Elimizdeki mektup nüshaları iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Molla Hüsrev'in savunduğu görüşün üç açıdan hatalı olduğunun özetlendiği kısım sona ermektedir. İkinci bölüm ise ilk bölüme nispetle daha kısa olup "Tahrîr-i mahalden sonra" diye başlayan ve mektubun sonuna kadar devam eden kısım"dır. Bu durumda Yahyâ Efendi'ye gönderilen metnin sadece ilk kısım mı olduğu yoksa iki kısmın birlikte mi gönderildiği yahut önce birinci kısmın, sonra Ebüssuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) fetvalarının araştırılmasının ardından ikinci kısım eklenerek yeniden bir bütün olarak mı gönderildiği konusunda bir netlik bulunmasa da son ihtimal daha güçlü gözükmektedir. Zira gerek Atâî'nin gerekse Kâtib Çelebi'nin Ganîzâde'nin konu ile ilgili olarak "beyhûde cümbüşler izhâr idüb fetvâ-yı şerîfe mukâbilinde tarh itdüğü makâleleri"nden söz etmeleri onun bu konuda birden fazla yazı kaleme aldığını göstermektedir.

Ganîzâde mektubuna şeyhülislâmın konu hakkında verdiği fetvayı nakledeyerek giriş yapmaktadır. Bu fetvada Molla Hüsrev'in *Dürer ve Gurer* adlı eserinde savunduğu görüşün esas alındığını ileri süren Ganîzâde Molla Hüsrev'in görüşünün kendi zamanından başlayarak Molla Gürânî, Hızır Şâh Çelebi gibi bir çok âlim tarafından kaleme alınan risâlelerde eleştirildiğini belirtmektedir. Ayrıca Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'den (ö. 932/1525) Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'ye (ö. 1015/1606) kadar XVI ve XVII. yüzyıl şeyhülislâmlarından bu görüş aleyhine fetva verenlerin isimlerini sıralamış ve muhtemelen kendi bakış açısını en güzel şekilde özetlediğini düşündüğü için Şeyhülislâm Sâdî Çelebi'nin (ö. 945/1539) fetvasının metnini aynen nakletmiştir. Ardından Yahyâ Efendi'nin de taraf olduğu Molla Hüsrev'in görüşünün yanlışlığı konusunda daha önce yazılanları ve ortaya konan delilleri özetleyen Ganîzâde Hanefî mezhebinin muteber fıkıh kaynaklarından ilgili metinleri kaydetmiş, Molla Hüsrev'in görüşünü dayandırdığı Alâeddin Ebû Bekir el-Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâ'i'ûs-sanâ'i' fi tertîbi ş-*

15 Yahyâ Efendi ikinci kez 14 Şaban 1034 (22 Mayıs 1625) – 20 Receb 1041 (11 Şubat 1632) tarihleri arasında şeyhülislâmlık yapmıştır. Bk. Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 769.



*şerâ'i*' adlı eserinin güvenilemez ve müellifinin de ilmî yönden zayıf olduğunu ileri sürmüştür. Bu sebeple Kâsânî ile aynı görüşü paylaşan âlimlerin de onun gibi zayıf olduklarını savunarak onların sözlerinin delil olamayacağını, kendisini ancak müctehid sözünün bağlayıcı olacağını ifade etmiş, bu anlayışa istinaden ünlü şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin de fetvasında müctehid görüşünü değil, Kâsânî'nin görüşünü referans alması dolayısıyla onun görüşünün de bağlayıcılığında söz edilemeyeceğini savunmuştur.

Ganîzâde Molla Hüsrev'in görüşündeki hataları şu üç noktada özetler:

1. Genel anlam ifade eden (âmm) nası (hadîsi), fıkıh usûlü kaidesine aykırı olarak tahsis edip fakihlerin mutlak ifadelerini bir gerekçeye dayanmaksızın kayıtlamak. Yani velânın nesep gibi bir tür akrabalık bağı olup âzat edene ait bir hak olduğunu ifade eden, bir diğer deyişle ister âzat edilenin kendisinin isterse çocuklarının, annelerinin âzat edilmiş ya da aslen hür olması açısından genel anlam taşıyan hadisleri, fakihlerin "çocuk anneye tâbidir" şeklinde ifade ettikleri fıkıh kuralı ile tahsis etmek "iki farklı hususa ilişkin olan biri genel (âmm), diğeri özel (hâss) iki hüküm cümlesinde özel olan genel olanı tahsis etmez" şeklindeki usul kaidesine aykırıdır. Zira çocuk anneye tabidir kuralı çocuğun kendisinin hürriyet ve köleliği ile ilgilidir, velâ konusuyla alakalı değildir.

2. Molla Hüsrev'in ileri sürdüğü şekilde Osmanlı ülkesinde aslen hür kadın bulunmamaktadır. Zira Sâdî Efendi'nin fetvasında işaret ettiği üzere Osmanlı ülkesinde yaşayanların çoğunluğunun ya kendileri ya da üst soylarından biri köle kökenlidir.

3. Bu ülkede hür asıllı kadın nadiren bulunsa bile bu durum "nadir olan şer'î hükme dayanak oluşturmaz" kuralı gereği şer'î hükme dayanak teşkil etmez.

Ganîzâde'ye göre Molla Hüsrev'in görüşü bu üç noktada bâtil olduğu için âlim olan böyle bir durumda aksini yapmalıdır.

Mektubun ikinci kısmında ise Ganîzâde, Ebüssuûd Efendi'nin nihâî görüşünün ne olduğunu tespit için yaptığı mesaiden söz etmekte, onun önce Molla Hüsrev görüşünü desteklediğini, sonra bundan vazgeçtiğini ve daha sonra tekrar ilk görüşüne döndüğünü ve gerekçe olarak da Kâsânî'nin *Bedâ'i'us-sanâ'i*'deki ifadelerini gösterdiğini belirterek Kâsânî'nin müctehid olmadığını vurgulayarak onun görüşünün yanlışlığının daha önce ortaya konduğunu hatırlatmıştır.

### **Müzellef Ahmed'in Terekesi**

Edirne Şer'îye Sicilleri'nde bulunan tereke defterleri üzerine oldukça kıymetli bir çalışma yapan Ömer Lütü Barkan bu çalışmada muhtelif yıllara ait

birçok tereke kaydını ayrıntılı biçimde yayımlamış olmakla birlikte Ahmed Efendi'nin muhalefât listesi içinde sadece dikkati çeken belli başlı maddeler olarak gördüğü on altı maddeyi sıralamıştır.<sup>16</sup> Bütün tereke kayıtlarının farklı alanlarda araştırma yapan araştırmacılar için birçok yönden kaynak değeri taşıdığı bilinen bir gerçek olması bir tarafa istisnâî de olsa bir müderrisin sahip olduğu eşya çeşitliliğini göstermesi ve sahibi hakkında bazı kesin bilgiler sunması bakımından haiz olduğu önemi yanı sıra Rumeli kadıaskerliği yapmış büyük bir bürokratin bir yoruma dayanarak elde etmek istediği ve sonuçta bir hukuk tartışmasının başlamasına yol açmış olan böyle bir terekenin muhtevasının tanınmasının ilme bir katkı sağlayacağını düşündüğümüzden bu terekeyi olduğu gibi vermeye gayret ettik.

Terekenin kayıtlı olduğu defter oldukça büyük hacimli olup tereke bu defterin 131b-133a sayfaları arasında yer almaktadır. Muhalefât kaydının başındaki Arapça giriş paragrafında belirtildiği üzere Edirne'de Mahmûd Ağa Mahallesi'nde ikamet eden müderris Ahmed Efendi mirasçı bırakmadan vefat ettiği için terekesine beytül-mâl emini İsa Çavuş tarafından 15 Cemâziyelâhir 1035 (14 Mart 1626) tarihinde hazine adına el konulmuştur. Terekede kitaplardan başlanılarak Ahmed Efendi'nin sahip olduğu mal ve eşya, kıymetleri ile birlikte tek tek sıralanmış, alacakları belirtilmiş ve bunların toplamı 586.397 akçe olarak hesaplanmıştır. Daha sonra bu toplamdan İstanbul'a gönderilen nakit irsaliye, masraflar ve borçlar çıkarılmış; kalan mirasın 211.794 akçe olduğu ve bu meblağın kimler elinde bulunduğu icmâlen zikredilmiştir.

Terekede listelenen mal ve eşya dökümünden gerçekten de Ahmed Efendi'nin oldukça zengin bir mal varlığına sahip olduğu görülmektedir. Son görev yeri olan Taşlık Medresesi altmışlı dâhil medrese grubuna giren<sup>17</sup> Ahmed Efendi'nin günlük altmış akçe maaş aldığı ve bunun da aldığı en yüksek maaş olduğu göz önünde tutulduğunda kendisinin oldukça tutumlu olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Atâî ve Kâtib Çelebi tarafından onun bu serveti "destyârî-i imsâkla" yani eli sıkılığı sayesinde biriktirdiği ifade edilmiştir.

16 Barkan, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III/5-6 [1966], s. 62. Barkan burada müderrisin ismini ve tereke yekûnunu doğru şekilde kaydetmişse de çalışmasının sonuna eklediği ve terekelerdeki servet dağılımının icmâlî olarak gösterildiği cetvelde bu terekeyle ilgili bilgilerin verildiği kısımda müderrisin adı Mehmed ve miras yekûnu 596.897 olarak kaydedilmiştir. Bk. a.g.m., s. 464, nr. 76. Belgenin varlığını sicillerden tespit ettikten sonra Barkan'ın çalışmasında verilen bu bilgilere ulaştığımızı ve söz konusu terekenin bir hukuk davasına yol açmış olduğunun daha önce bilinmediğini burada belirtmek isterim.

17 Hibri, *Enîsü'l-müsâmirin*, s. 33-34.

Kuşkusuz maaşı yanında sultanların çeşitli vesilelerle verdikleri atıyyeler ve hediyeler, belki babasından kalan miras bu servet birikiminde önemli rol oynamış olmalıdır.

Mushaffla birlikte terekede yer alan 83<sup>18</sup> ciltlik kitap koleksiyonu dönemin şartları dikkate alındığında bir müderris için hiç de azımsanamayacak ölçüdedir. Kitaplar arasında sarf, nahiv, belâgat, mantık, heyet (astronomi), tefsir, hadis, kelâm, fıkıh usûlü ve fıkıh alanlarında bir müderrisin meslekî ihtiyaçlarını karşılayacak eserler çoğunlukta olmakla birlikte *Mesnevî*, *Bostan*, *Gülîstan*, *Makâmât*, *Mantıku't-tayr*, *Lemeât*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Kelile ve Dimne*, *Câmî Divanı*, *Gazeliyyât* gibi tasavvufî ve edebî eserler de önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan tereke sahip olunan nakit ve mücevheratla dikkat çektiği gibi şahsî giyim (16 kaftan, 5 kürk, 4 samur postu, 8 gömlek, 9 don, 7 zıbın), ev (24 makrame, 6 kalıçe=halı, 5 seccade, 9 döşek, 8 yorgan, 12 yastık) ve mutfak eşyalarının zenginliği ile de dikkat çekmektedir. Ayrıca köle kökenli olan bir şahsın bir erkek ve bir kadın kölesinin bulunması kayda değer bir ayrıntıdır. Terekede bazı kadın eşyalarının bulunması ve özellikle örgü ev eşyalarının çokluğu ise Ahmed Efendi'nin evlenmiş olduğu ve hanımının kendisinden önce vefat ettiğinin bir delili olarak görülebilir.

### Değerlendirme

Bir mektubun izini sürerek kaynakların ve arşivlerin bize sunduğu imkânları gücümüz dahilinde gözden geçirmek suretiyle bir tartışma üzerinden Osmanlı hayat tarzının ve hukuk yapısının bir resmini yakalamaya çalıştık. Bu resmin bir tarafında Osmanlı toplumunun saygın bir ailesi ile bu aileye kölelik yoluyla ilişen ve daha sonra hürriyetine kavuşup kölelik geçmişi sebebiyle dışlanmaksızın hür kökenli biriyle evlilik kuran bir ferdin ailesi arasında velâ denilen hukukî bir bağla varlığını sürdüren ilişkinin ortaya çıkardığı, Osmanlı ilmiye sınıfı arasında da uzun bir geçmişe sahip bulunan bir tartışmanın tarafları yer alırken diğer tarafında köle kökenli aileden gelen ancak toplumun hiyerarşik düzeni içinde önemli bir mevki ve dönemine göre büyük bir servet olarak görülen mal varlığı elde eden bir şahsın mirasçı bırakmadan vefat etmesi üzerine bu mirasa devlet adına el konması ve buna karşı yukarıda izah edilen velâ bağına dayalı olarak bu mirası elde etmeye çalışan, kendisi de hiyerarşinin en üst basamaklarında bulunmuş saygın ailenin bir ferdi yer almaktadır.

18 Kitaplar listenin başında peş peşe zikredilmiş olmakla birlikte birisi (*Eşbâh ve Nezâir*) 444. sırada sonlarda kaydedilmiştir.

Müderri Müzellef Ahmed Efendi'nin geride bıraktığı miras Osmanlı hukuk, kültür, ekonomi ve sosyal hayatı bakımından önemli veriler sunmaktadır. Ganîzâde Mehmed Nâdirî'nin Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye yazdığı mektup ise dönemin gerek hukuk düşüncesi ve gerekse hukuk pratiği açısından değerli bilgiler vermesi yanında Osmanlı düşünce hayatının donuk bir yapı arz ettiği yönündeki iddialara karşın belli bir meselenin tarih içindeki serüvenini takip ettiğimizde değişik saiklerle de olsa canlı bir tartışma ortamının sürekliliğini gözlemleme fırsatını yakalamamıza imkân vermektedir. Tabii olarak bu davanın, taraflardan en azından biri açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurduğu muhakkaktır. Nitekim eldeki verilerden, Ahmed Efendi'nin hukuki mirasçısı olduğunu ileri süren Ganîzâde'nin vefatının tam bir yıl öncesine rastlayan söz konusu davanın seyirinin onun son altı ayını felçli geçirmesinde bir etkisinin bulunduğunu söyleme imkânına sahip değil isek de şairin hassas mizacındaki kırgınlığın mektupta şeyhülislâma karşı kullandığı oldukça öfkeli üsluba yansıdığı dikkatlerden kaçmayacak derecede aşîkârdır.

Osmanlı dönemi üzerine araştırma yapmanın belki en büyük şansı ve bu şans nispetinde de güçlüğü araştırma konusunun pek çok yönünü aydınlatacak malzeme bolluğudur. Ele alınan konu ile ilgili birbirinden bağımsız kompartımanlar şeklinde tarih hazinesinde saklı duran bu malzemenin bir araya getirilmesi resmin muhtelif açılardan daha iyi görülmesine imkan sunarak meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı gibi farklı disiplinleri ilgilendiren muhtelif yönlerine ışık tutmak suretiyle de bu disiplinlerin gelişimine yön verecektir. Biz bu mütevazı çalışmamızda gerek yazma gerek arşiv ve gerekse tarih kaynaklarını kullanarak tarihin derinliklerinde kalmış bir vakanın muhtelif yönlerini bir nebze aydınlatmaya çalıştık. Bununla birlikte mahkeme kayıtları ve tartışmaya katılan ilim adamlarının ortaya koydukları görüşleri içeren muhtelif tarzdaki dokümanlar gibi arşivlerde ve çeşitli kaynaklarda bu konuyla ilgili gün yüzüne çıkmayı bekleyen daha bir çok bilgi ve belge bulunduğu tahmin edilebilir.

## **Ganîzâde'nin Yahyâ Efendi'ye Mektubu**

### **Mektubun Nüshaları**

Ganîzâde Mehmed Nâdirî Efendi'nin Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye gönderdiği mektubun orijinaline ulaşmak mümkün olmamışsa da kopyaları muhtelif yazma eser mecmuaları içinde günümüze intikal etmiştir. Bu mektubun özeti Kayseri müftüsü Ali en-Nisârî'nin (ö. 1110/1698) *el-Fevâidü'l-aliyye mine'l-mesâilî* ş-

*şer'îyye* adlı eserinde özetlenerek kaydedilmiş<sup>19</sup> ve özet, eser kaynak gösterilerek fetva emîni Gedizli [Gedûsî] Mehmed Efendi (ö. 1253/1837) tarafından *Feyzül-kerîm fî nukûli Fetâvâ Abdîrrahîm* adlı eserde nakledilmiştir.<sup>20</sup> Mektubun ulaşabildiğimiz beş nüshasından üçünde yazarı ve muhatabı belirtildiği halde ikisinde böyle bir kayda rastlanılmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü 682 numarada kayıtlı nüsha diğerlerine göre daha sağlıklı olduğu için buradaki tahkik çalışmamızda asıl nüsha olarak belirlenmiş ve diğer nüshaların farkları gösterilmiştir. “İtmek”, “dimek”, “virmek”, “içün” gibi bazı kelimeler günümüz imlası ile yazılmıştır. Tahkikte kullanılan nüshalar ve taşıdıkları başlıklar şu şekildedir:

1. N1 (Asıl nüsha): Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 682, vr. 387b-388b [Ganîzâde Efendi'nin Yahyâ Efendi'ye velâ husûsi için irsâl eylediği mektûbtur].
2. N2: Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa, nr. 654, vr. 167a-171a, istinsahı: 6 RII başları 1086 [A'lemü'l-ulemâi'l-mütebahhîrîn efdalü'l-fudalâi'l-müteverriîn izzetli Ganîzâde Efendi'nin izzetli Yahyâ Efendi'ye yazdığıdır].
3. N3: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3713, vr.63b-65a [Sûretü Fetvâ Ketebehâ ilâ Şeyhilislâm; Ganîzâde merhûmun Yahyâ Efendi merhûma tahrîr eylediği sûret-i fetvâdır].
4. N4: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi nr. 3610 vr. 129a-130b.
5. N5: Beyazıt Devlet Ktp., Veliyüddin Efendi Bölümü, nr. 1347, vr. 216a-218a.

19 Ali en-Nisârî, *el-Fevâidü'l-aliyye mine'l-mesâilî's-şer'îyye (Fetâvâ-yı Ali Nisârî)*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 278, vr. 129b-130a.

20 Gedizli [Gedûsî] Mehmed b. Ahmed b. Mustafa, *Feyzül-kerîm fî nukûli Fetâvâ Abdîrrahîm*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 142, vr. 238b.

**Mektubun Tenkitli Neşri**

Devletlü şeyhülislâm hazretlerine ma'rûz-ı fakîr budur ki:

Velâ mes'alesinde *Dürer ve*<sup>21</sup> *Gurer*'de olan<sup>22</sup> kelâm-ı vâhiye<sup>23</sup> i'timâd edip: "Zeyd-i müteveffânın<sup>24</sup> babası Amr mu'tak olduğu takdîrce eğer vâlidesi hürre-i asliyye<sup>25</sup> ise ya'ni şol hürre ki aslında bile<sup>26</sup> rık<sup>27</sup> olmaya bu sûretde Zeyd'den velâ sakıt olur,<sup>28</sup> babasını i'tâk eden Bekir'e ve anun evlâdına mîrâs değmez" deyü iftâ buyurmuşuz. Sâhib-i *Dürer*'in<sup>29</sup> bu kelâmı<sup>30</sup> dahi kendi<sup>31</sup> zamanında ibtâl olunup<sup>32</sup> hatta Mollâ Gürânî<sup>33</sup> ve Hızır<sup>34</sup> Şâh Efendi<sup>35</sup> ve gayrı ulemâ<sup>36</sup> risâleler<sup>37</sup> yazıp bu kelâmını<sup>38</sup> ve<sup>39</sup> bu bâbda olan risâlesini<sup>40</sup> tezyîf etmişlerdir. Ne aceb gâflet buyurulup kavî-i bâtıl ile fetvâ verilmiş!

21 N5: + ve.

22 N5: - olan.

23 Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul 1310, II, 35-36.

24 N5: müteveffâ.

25 N4: hürretü'l-asl.

26 N2, N4 ve N5: -bile.

27 N2, N4 ve N5: rakîk.

28 N5: olup.

29 N1: Sâhib-i *Dürer* ki; N3: Sâhibü'd-*Dürer*'in. Düzeltme N2, N4 ve N5'ten.

30 N4: kelâm.

31 N2: - kendi. N4: kendi. Bu kelimenin N4'teki farklı imlâsı diğerk yerlerde gösterilmemiştir.

32 N4: olunup.

33 Bkz. Molla Gürânî, *er-Risâle fî reddi Risâleti Molla Hüsrev* (tahkik: Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in "Velâ" Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar: Velâ Risâleleri Çerçevesinde* adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezi içinde), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 150-156; (nşr. Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fî'l-velâ*'sı, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir" adlı çalışması içinde), *İslâm Araştırmaları Dergisi*, XXIV (2010), s. 191-200.

34 N2: Hazret.

35 Bkz. Hızır Şâh, *er-Risâle fî reddi Risâleti Molla Hüsrev* (tahkik: Ahmet Ali Korkmaz), s. 164-175.

36 N2: asrı ulemâsı.

37 N1: risâle.

38 N4: kelâmı.

39 N2: -ve.

40 Bkz. Molla Hüsrev, *er-Risâle fî'l-velâ* (nşr. Hasan Özer), s. 178-190; (tahkik: Ahmet Ali Korkmaz), s. 141-149.

Ve<sup>41</sup> bu diyârda olan şüyûh-i İslâm'dan<sup>42</sup> Ali Cemâlî ve Kemâlpaşazâde<sup>43</sup> (ö. 940/1534) ve Sa'dî Efendi ve Kâdirî Efendi (ö. 955/1548) ve Çivizâde Şeyh<sup>44</sup> Mehmed Efendi (ö. 954/1547) ve<sup>45</sup> oğlu Çivizâde Mehmed Efendi<sup>46</sup> (ö. 995/1587) ve Hâmid Efendi (ö. 985/1577) ve Sun'ullah Efendi (ö. 1021/1612) ve Mustafa Efendi<sup>47</sup> hilâfına hak üzere<sup>48</sup> fetvâ vermişlerdir. Hatta Sa'dî Efendi merhûmdan istifâ olundukta butlânına tasrîh etmiştir.<sup>49</sup> Sûreti budur ki:<sup>50</sup>

“Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki<sup>51</sup> Zeyd fevt olup kızı Hind'i<sup>52</sup> ve babası Amr'ı itâk eden<sup>53</sup> Bekir'i terk eyledikde<sup>54</sup> Zeyd-i mezbûrun anası hürretü'l-asl olduğu takdîrce Mevlânâ Hüsrev'in *Dürrer ve*<sup>55</sup> *Gurer*'inde Bekr-i metrûkun velâ tariki ile verâseti mûnkati'a olur dediği ma'mûlün-bihâ mes'ele midir?

41 N5: + ve.

42 N3: İslâmiyyeden.

43 Ganizâde gibi Ebülmeyâmin Mustafa Efendi de Kemâlpaşazâde'yi Molla Hüsrev'in muhalifleri arasında zikretmekte (bk. Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, vr. 112 [sayfa kenarında nakledilen Arapça metin]), ancak kendisinin ulaşabildiğimiz iki fetvasında Kemâlpaşazâde'nin Molla Hüsrev'i desteklediği görülmektedir (fetvaların metinleri için bk. Özen, “Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi İle İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, s. 361-362). Ayrıca Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631) ve Alâeddin el-Haskefi (ö. 1088/1677) de onu Molla Hüsrev'i destekleyenler arasında saymaktadırlar. Bk. Azmîzâde, *Hâşiye ale'd-Dürrer*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye-465, vr. 124a; Haskefi, *Dürrü'l-müntekâ fi şerhi'l-Mültekâ*, İstanbul 1328/1910, II, 426. Sâdık Mehmed b. Ali es-Sakızı (ö. 1099/1688) de Ebüssuûd Efendi'nin Molla Hüsrev'in görüşüne uygun fetvasını zikrettikten sonra “İbn Kemâl Paşa ve merhûm Mevlâ Yahyâ Efendi de bu şekilde fetva verdiler; bu ikisinin kendi mübârek hatlarıyla olan cevablarını gördüm” demektedir. Bk. *Surretü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Ktp.-314, vr. 339a.

44 N2: -Şeyh.

45 N4: kelimâtını.

46 N2: - ve oğlu Çivizâde Mehmed Efendi.

47 Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'dir.

48 N1 ve N4: - üzere; N5: üzerine.

49 N4: etmişlerdir.

50 N2: -ki.

51 N4: - “Bu mes'ele beyânında eimme-i Hanefiyye'den cevâb ne vechiledir ki”. Bu ibare yerinde bu nüshada sadece “Mes'ele” kelimesi yer almaktadır.

52 N2: - kızı Hind'i.

53 N1: - eden.

54 N3: etdikde.

55 N3: + ve.

el-Cevâb: Allâhu a'lem,<sup>56</sup> değildir. Zîrâ<sup>57</sup> kendi zamanında muârizlar cevâb verip<sup>58</sup> yazdığı kelîmâtı<sup>59</sup> ibtâl etmişlerdir<sup>60</sup> ve hem bu diyârda dediği hürrretü'l-asl mevcûde<sup>61</sup> olmaz, olur ise<sup>62</sup> nâdirdir. Bu makûle emr medâr-ı hükm-i şer'î olmaz. Ketebehû: el-Fakîr Sa'dî<sup>63</sup> -Ufiye anh-."

"Muârizlar kelîmâtını<sup>64</sup> ibtâl<sup>65</sup> etmişlerdir" dediğini<sup>66</sup> Türkîce tafsil edelim ki zuafâyâ fehmi yesîr<sup>67</sup> ola. Sâhib-i *Dürev*<sup>68</sup> der ki:<sup>69</sup> Velâ zevâl-i mülke mebnîdir. Zevâl-i mülk<sup>70</sup> ise sübût-i mülke müteferri'dir. Sübûtü'l-mülk ale'l-veled ise ümm tarafından olur. "الولد يتبع الأم في الرق والحرية"<sup>71</sup> [çocuk kölelik ve hürriyette anneye tabidir] muktezâsınca<sup>72</sup> eb'in<sup>73</sup> memlûkiyyeti ise<sup>74</sup> veledde sirâyet etmez. Pes cânib-i<sup>75</sup> ümmde rîk olmayacak<sup>76</sup> veled üzerine velâ olmaz.<sup>77</sup>

Müzeyyifler derler ki: Velâ emrinde iki hadis-i şerîf vardır<sup>78</sup> ki fukahâ anlar ile<sup>79</sup> temessük etmişler.<sup>80</sup> Biri: "الولاء لمن أعتق"<sup>81</sup> [Velâ âzat edene aittir], biri:

56 N2: + Allâhu a'lem.

57 N1: - Zîrâ.

58 N3: + verip.

59 N1: kelîmâtın.

60 N2: etmişlerdir.

61 N2: mevcûd.

62 N5: olursa dahi.

63 N3: Sa'dî el-fakîr; - Ufiye anh. Bu fetvanın bir başka nüshası için bk. Hoca Sâdeddin Efendi, *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2728, vr. 112 (sayfa kenarında).

64 N1 ve N2: kelîmâtı. Düzeltme N3, N4 ve N5'ten.

65 N2: ibtâl ve fesh.

66 N1: dediğin.

67 N1: teyessür.

68 N3, N4 ve N5: Sâhibü'd-*Dürev*.

69 N2: - der ki.

70 N5: - mülk.

71 N4: الرقية.

72 N1, N4 ve N5: muktezâsı üzere.

73 N5: - eb'in.

74 N2 ve N5: - ise.

75 N5: - Pes cânib-i.

76 N2: olmayınca.

77 Molla Hüsrev, *Dürevü'l-hükkâm*, II, 35.

78 N4 ve N5: + vardır.

79 N2 ve N5: anları; N3 ve N4: anlara.

80 N4 ve N5: etmişlerdir.

81 N4: + dır. Hadis için bk. Buhârî, "Zekât", 61; "Büyü", 67; Müslim, "İtk", 10-11.



“الولاء لحمه كلحمه النسب”<sup>82</sup> dir [Velâ neseb gibi bir tür akrabalık bağıdır]. Ve<sup>83</sup> ikisi dahi<sup>84</sup> âmmdır, eğer nefsi mu'takda, eğer veled-i mu'takda;<sup>85</sup> yani gerek ümmü mu'taka olsun gerek hürre-i asliye-i ma'hûde olsun.<sup>86</sup> Ve<sup>87</sup> bunları “الولد يتبع الأم” [çocuk anneye tâbidir] ile<sup>88</sup> tahsîs câiz değildir.<sup>89</sup> Zirâ “الولد يتبع الأم” demek veledin nefsinde rık ve hürriyeti mâddesin beyân içindir, mes'ele-i velâ mâdde-i uhrâdır; mevrîd-i âm ve hâss mâdde-i vâhîde olmayacak hâss âmı muhassıs<sup>90</sup> olmak sahîh olmaz.<sup>91</sup> “Sübûtü'l-mülk ale'l-veled ise kibel-i ümmendendir; cânib-i ümmde rık olmayacak veled üzerine velâ lâzım<sup>92</sup> olmaz” dediği<sup>93</sup> müselleme değildir. Zirâ “ثبوت الملك<sup>94</sup> على الولد من قبل الأم” [çocuk üzerinde mülkiyetin sübutu anne tarafından] olmaktan veled üzerine<sup>95</sup> velâ olmamak lâzım gelmez. Bu bâbda medâr kibel-i eb'de<sup>96</sup> olan mülkdür. Gerçi<sup>97</sup> nefsi mülk<sup>98</sup> veledde sârî değildir; ammâ ana<sup>99</sup> (ona) müteferri olan zevâl-i mülkün hükmü olan velâ sârîdir. Velâ min kibelî'l-eb<sup>100</sup> olduğu hadîs-i sâni ile sâbitdir. Zirâ velâ<sup>101</sup> neseb gibi olıcak neseb ise<sup>102</sup> âbâya

82 N2: -dir. Hadis için bk. Ebü'l-Hasan Alâeddin Ali b. Balâbân, *el-İhsân bi-tertibî Sahîbi İbn Hibbân* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987/1407, II, 326; Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Haydarabad 1915, IV, 379.

83 N2: + ve.

84 N1: - dahi.

85 N2: - eğer veled-i mu'takda.

86 N1: olan. Düzeltme N4 ve N5'ten. N2: hürre-i ma'hûde-i asliye değildir.

87 N3, N4 ve N5: + ve.

88 N5: - ile.

89 N2: - Ve bunları “الأم يتبع الولد” ile tahsîs câiz değildir.

90 N2: tahsîs. Düzeltme N4 ve N5'ten.

91 N2: sahîh değildir olmaz.

92 N5: + lâzım.

93 N1: - dediği.

94 N1, N3 ve N4: ثبوت ملك. Düzeltme N2 ve N5'ten.

95 N2, N3, N4 ve N5: + veled üzerine. N1: olur ise.

96 N2: kibel-i üm'de.

97 N2 ve N3: Eğerçi.

98 N5: - mülk.

99 N4: - ana.

100 N3: min kibelî'l-ümm.

101 N1: evlâd. Düzeltme N2, N3, N4 ve N5'den.

102 N5: - ise.

müsteniddir;<sup>103</sup> eb'in<sup>104</sup> ıtkı ile mâni-i ehliyet-i velâ olan rıkkı<sup>105</sup> zâil olduğu gibi üzerine<sup>106</sup> mu'tık için velâ sâbit olup ba'dehu neseb gibi veledine dahi<sup>107</sup> sirâyet eder deyü *Hidâye*<sup>108</sup> ve gayride tasrîh olunmuştur. Hatta Mevlânâ<sup>109</sup> Hüsrev dahi<sup>110</sup> kubeyl-i mâ-nahnü-fihde buna<sup>111</sup> [388a] mu'terif olmuştur.<sup>112</sup>

Velhâsıl ümmi hürre-i<sup>113</sup> asliyye olan veledde iki cihet vardır: Biri cihet-i<sup>114</sup> hürriyet. Bu cihet ile<sup>115</sup> ümme tâbi'dir. Biri dahi<sup>116</sup> nesebe<sup>117</sup> müşâbih olan<sup>118</sup> cihet-i velâdır,<sup>119</sup> bu cihet ile<sup>120</sup> eb'e tâbi'dir. Hatta bazı fukahâ "Velâ<sup>121</sup> neseb ile tev'emândır" deyu ta'bîr<sup>122</sup> etmişlerdir. Bu iki cihet beyinde mümâne'at yokdur ki hatta<sup>123</sup> mahall-i vâhidde cihet-i ûlânın sübûtı cihet-i sâniyenin nef-yini<sup>124</sup> muktezî ola. Ve dahi<sup>125</sup> ma'lûm ola ki bu tarîk ile tahsîs-i âmm sahîh<sup>126</sup> olduğu takdîrce müctehidînden sâdir olmak gerek idi; ki<sup>127</sup> anınla<sup>128</sup> iftâ sahîh

103 N1: + müstenid.

104 N1: anın.

105 N5: râkî.

106 N2, N3 ve N5: - üzerine.

107 N4: - dahi.

108 N3 ve N5: *Hidâye*'de.

109 N2, N3 ve N5: Molla.

110 N1 ve N4: - dahi.

111 N5: budur ki.

112 Bu cümle sonunda "nüsha" kelimesi kaydıyla N4'de hâmişde verilmektedir.

113 N5: hürriyet-i.

114 N2 ve N5: - cihet-i.

115 N5: cihetle.

116 N2, N3 ve N5: + dahi.

117 N5: - nesebe.

118 N5: olanı.

119 N2: vardır.

120 N5: cihetle.

121 N5: - velâ.

122 N2: ta'yîn.

123 N2: - ki hatta.

124 N2: sübûtunu.

125 N5: "ve dahi" mükerrer.

126 N3 ve N5: + sahîh.

127 N1 ve N2: - ki.

128 N2: anınla.

ola. Asr-ı ictihâdın<sup>129</sup> inkıtâından sonra gelenler,<sup>130</sup> gerek<sup>131</sup> sâhib-i *el-Bedâ'i*'dir<sup>132</sup> gerek<sup>133</sup> ana<sup>134</sup> tâbi' olanlardır, bu makûlelerin kelâmı<sup>135</sup> ile iftâ olunmak sahîh değildir.<sup>136</sup> Ve bilcümle bu tahsîs fukahânın kavlı-i mercûhı makûlesi değildir ki<sup>137</sup> hatta anınla<sup>138</sup> iftâ filcümle<sup>139</sup> mümkün ola. Belki kavlı-i<sup>140</sup> bâtıldır, bâtıl ile iftâ ve hüküm<sup>141</sup> dahi<sup>142</sup> bâtıldır. Bu dahi ma'lûm ola<sup>143</sup> ki meşâyih-i kibârdan bunun hilâfına rivâyât-ı mutlaka<sup>144</sup> ile kütüb-i mütedâvile-i fıkhiyye meşhûnedir.<sup>145</sup> *Fetâvâ-yı Kâ'idiyye*'de der ki:

مردی<sup>146</sup> وفات یافت مادرش ماند و پسر آزاد کوندهء<sup>147</sup> پدرش. فالثلث<sup>148</sup> للآم والباقي للعصبة؛ لأنّ معتق أبيه كمتعته.

[Tercümesi: Bir kimse vefat ettiğinde annesi kalsa ve babasını âzat edenin oğlu kalsa anneye üçte bir, geri kalan asabeye verilir. Çünkü babasını âzat eden kendisini âzat eden gibidir].

129 N2: cihâdın.

130 N2: gelenlerin.

131 N1 ve N5: ki. Düzeltme N2, N3 ve N4'den.

132 Kısaca *el-Bedâ'i*' diye bilinen bu Hanefî fıkıh kitabının tam adı *Bedâ'i'us-sanâ'i' fi tertibi ş-şerâ'i'* olup Alâeddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî'ye (ö. 587/1191) aittir.

133 N5: ger.

134 N2: anlara.

135 N4: kelâmları.

136 N5: sahîh ola.

137 N5: - ki.

138 N2: anunla.

139 N5: "iftâ filcümle" mükerrerdir.

140 N4: - kavlı-i.

141 N1: - ve hüküm.

142 N2: - dahi.

143 N4: - ola.

144 N4: - mutlaka.

145 N1 ve N4: meşhûndur.

146 N5: مرد.

147 N3, N4 ve N5: کوندهء

148 N2: الثلث.

Ve sâhib-i *el-Muhîr*<sup>149</sup> *Vecîz*'inde der ki:

وإن مات المعتق عن صاحب فرض ومعتق<sup>151</sup> فلصاحب الفرض فرضه<sup>152</sup> والباقي للمعتق.

[Tercümesi: Âzatlı bir kimse geride ashâb-ı ferâizden birini ve (kendisini) âzat edeni bırakarak ölse ashâb-ı ferâizden olan kişiye farz hissesi verildikten sonra geri kalan âzat edene verilir].

Bundan zâhir oldu<sup>153</sup> ki sâhib-i *ed-Dürer*'in<sup>154</sup> kendinin da'vâsını te'yîdde: "و كلام صاحب المحيط في مختصر المحيط" (*el-Muhîr* müellifinin *Muhtasarü'l-Muhîr*'teki sözü) dediği<sup>155</sup> firye bilâ-miryedir. Zîrâ mahall-i âharda buna münâfi kelâmı<sup>156</sup> olmak ba'ddır.<sup>157</sup>

*Hulâsa* sâhibi<sup>158</sup> der ki:

"كل مملوك عتق على ملك مالكة فولأوه له"

(Sahibinin mülkünde iken âzat olan her kölenin velâsı ona aittir).

*Mecma'ül-fetâvâ*<sup>159</sup> sâhibi der ki:

"الولد يتبع الأب في الولاء كما في النسب."

(Çocuk nesepte olduğu gibi velâda da babaya tâbidir).

Ve şürûh-i *Hidâye*'de demişlerdir<sup>160</sup> ki:

"و<sup>161</sup> إن كان الأب معتقاً والأُم مولى الموالاة كان الولد تبعاً<sup>162</sup> للأب"

(Baba âzatlı, anne müvâlât sözleşmesi yapmış biriye çocuk babaya tâbi olur).

149 *el-Muhîr* müellifi Radıyyüddin es-Serahsî (ö. 571/1176) ve eserleri hakkında bilgi için bk. Şükrü Özen, "Serahsî, Radıyyüddin", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 542-544.

150 N2: وإذا.

151 N4: - ومعتق.

152 N2: فلصاحبه فرض الثلث.

153 N2: olur; N5: ma'lûm ola.

154 N2: sâhib-i *Dürer*; N3 ve N5: sâhibü'd-*Dürer*.

155 Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, II, 35.

156 N1 ve N5: kelâm.

157 N2: değildir ba'ddır; N5: olmayup ba'ddır.

158 *Hulâsatü'l-fetâvâ* İftihârüddin Tâhir b. Ahmed b. Abdürreşîd el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) eseridir.

159 N5: fetvâ. *Mecma'ül-fetâvâ* Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Hanefî'nin eseridir.

160 N4: demişlerdir; N2, N3 ve N5: demişler.

161 N1: + و.

162 N2: أتابع; N5: الأب يتبع.

Ve Attâbî *Şerh-i Câmi'î's-sagîr*'de<sup>163</sup> der ki:

”وإن<sup>164</sup> كانت الأم عربية والأب معتقًا فالولاء<sup>165</sup> لموالي الأب. لأن الولد يتبع الأب في الولاء كما في النسب.“

(Tercümesi: Anne Arap ve baba âzatlî ise velâ babanın efendilerine ait olur. Çünkü çocuk nesepte olduğu gibi velâda da babaya tâbidir).

Ve<sup>166</sup> *Fetâvâ-yı Tâtârhâniyye*'de<sup>167</sup> Tahâvî'den<sup>168</sup> naklen der ki:

”ولو شهدا أن أب المدعي<sup>169</sup> هذا أعتق أب الميت هذا وهو يملكه<sup>170</sup> ثم مات المعتق وترك ابنه هذا وهو المدعي ثم مات المعتق وترك ابنه هذا<sup>171</sup> وهو الميت وهو ولد<sup>172</sup> من امرأة حرة قضى بالميراث للمدعي.“

[Tercümesi: İki şahit, davacının babasının şu ölen kişinin babasını kendi mülkiyetinde iken âzat edip sonra âzat edenin ölüp davacı olan şu oğlunu bıraktığına ve sonra âzatlının ölüp hür bir kadından doğmuş olan şu ölünün oğlunu terk ettiğine şahitlik etseler davacının mirası almasına hükmedilir.]

Bu mes'ele bu vecih üzere<sup>173</sup> *Zahîre'de*<sup>174</sup> dahi vardır. Eğer “İmrae-i hürreden murâd nefsine yâhûd<sup>175</sup> aslına mukaddemen<sup>176</sup> rık târî olandır” denilirse<sup>177</sup> cevâb

163 N2: *sagîr*'inde. Attâbî (ö. 586/1190) hakkında bk. Halit Ünal, “Attâbî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, IV, 93.

164 N3: وإذا.

165 N1, N4 ve N5: فالولد. Düzeltme N2 ve N3'ten.

166 N1: ve fi.

167 N2: Ve *Fetâvâ-yı Kâdihân*'da. *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye* (thk. Seccâd Hüseyin, Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1996/1416) Âlim b. el-Alâ el-Ensârî ed-Dihlevî el-Hindî'nin eseridir. Mesele için bk. İbn Mâze, Burhânüddin (Burhânü's-şeria) Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî el-Mergînânî (ö. 616/1219), *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî* (nşr. Ahmed İzzu İnâye ed-Dımaşkî), Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1424/2003, IV, 439; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Bulak 1310, V, 30.

168 Hanefî âlimi Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdi et-Tahâvî (ö. 321/933) kastedilmektedir.

169 N4: - المعتق.

170 N2: ملكه.

171 N2: - وهذا - N4: وهو المدعي ثم مات المعتق وترك ابنه هذا - وهذا.

172 N5: الولد.

173 N2: Bu vecihle bu mesele.

174 Hanefî fakîhi Burhânüddin (Burhânü's-şeria) İbn Mâze Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî el-Mergînânî'nin (ö. 616/1219) büyük hacimli fıkıh eseridir. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 823.

175 N4: veyâhûd.

176 N1: - mukaddemen.

177 N5: denilir ise.

budur ki: Muhassıs nedir?<sup>178</sup> Zâhir oldu ki “الولد يتبع الأم” [çocuk anneye tâbidir] ile<sup>179</sup> tahsıs olunmaz,<sup>180</sup> hususan Attâbî'nin “وإن كانت الأم عربية” (eğer anne Arap ise) dediğinden zâhirdir ki hürrenin iki kısmına dahi<sup>181</sup> ibâret şâmiledir.

Ve<sup>182</sup> bununla ma'lûm olur<sup>183</sup> ki ibâret-i Münye<sup>184</sup> dahi mutlaka iken *Dürer*'de takyîd<sup>185</sup> ettiğinin vechi yokdur. Ve bilcümle mevrîd-i kelâmeyn madde-i vâhîde<sup>186</sup> olmayacak hamlü'l-mutlak<sup>187</sup> ale'l-mukayyed sahih olmaz.

Pes zâhir oldu ki bu kadar sikâttan nukûl-i sahiha var iken sahib-i *el-Bedâ'i*'in kelâmına iltifât olunmaz. Merhûm Sun'ullah Efendi *Bedâ'i*' hakkında Fudayl<sup>188</sup> Efendi merhûmdan<sup>189</sup> (ö. 991/1583) naklederdi<sup>190</sup> ki merhûm vâlidî olan Ali Cemâlî hacc-ı şerîfe gittikde<sup>191</sup> Mısır'a uğrayup anda *Bedâ'i*'den bir nüshaya mâlik<sup>192</sup> olup İstanbul'a geldikde anınla iftâ eder iken yolu üstünde<sup>193</sup> bazı<sup>194</sup> eim-me ve hutebâ durup: “Sultanım<sup>195</sup> şu fetvânuz kütüb-i fikihiyye-yi mütedâvileye muhâlifdir” deyü kendiye verip filhakika dedikleri vâki' olmağla<sup>196</sup> min ba'd anınla amelden fâriğ olmuşdur.<sup>197</sup>

178 N5: ne.

179 N1: - ile.

180 N1: bulunmaz .

181 N2: - dahi.

182 N1: - ve.

183 N1 ve N5: ola.

184 *Münyetü'l-müftî* Ebû Saîd Yûsuf b. Ebû Saîd Ahmed es-Sicistani'nin (ö. 638/1240) eseridir. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1887.

185 N2 ve N5: tahsıs.

186 N2: vâhid.

187 N2: haml-i mutlak.

188 N2: Fazlı.

189 N5: -merhûm.

190 N1: ider.

191 N4: vardıkda; N5: gitdüğünden sonra.

192 N5: bir nice mülk.

193 N4: üzerinde .

194 N2: dahi.

195 N2: - Sultanım.

196 N5: olmakla.

197 N2, N3, N4 ve N5: olmuş.

Ve<sup>198</sup> sâhib-i *el-Bedâ'i*'e muvâfakat edenler<sup>199</sup> dahi anın gibi<sup>200</sup> zuafâdır, kelâmılarına i'tibâr olunmaz. Bu husûsda Ebüssuûd Efendi dahi ibtidâen [388b] gerçi<sup>201</sup> kelâm-ı *Bedâ'i*'e i'timâden fetvâ<sup>202</sup> vermiş; lâkin sonra hatasına<sup>203</sup> mu'terif olup rüçû' edip<sup>204</sup> hak üzere iftâ etmişlerdir.<sup>205</sup> Bu ma'nâyı Fudayl Efendi *Şerh-i Ferâiz*'de<sup>206</sup> zikr etmiştir.<sup>207</sup>

قال: وأما<sup>208</sup> شيخنا وأستاذنا أبو السعود العمادي فهو في هذه المسئلة موافق لصاحب الدرر<sup>209</sup> والغرر في فتواه<sup>210</sup> ثم سمعت أنه تحوّل<sup>211</sup> رأيه فيها<sup>212</sup> فأفتى بثبوت الولاء عليه ووافق فيه<sup>213</sup> الأقدمين.

[Tercümesi: (Fudayl Efendi) dedi ki: Şeyhimiz ve üstadımız Ebüssuûd el-İmâdî ise bu meselede fetvasında ed-*Dürer ve'l-Gurer* müellifine uymuştur. Sonra bu konuda görüşü değişti ve onun (annesi aslen hür ve babası âzatlî köle olan kişi) üzerinde velânın sübutuna fetva vererek geçmiş ulemâya uydu.]<sup>214</sup>

198 N1: - ve.

199 N2 ve N4: edenleri.

200 N1 ve N4: - gibi.

201 N4: gerçi ibtidâen; N3: eğerçi; N2: - gerçi.

202 N4: hatasına.

203 N1: hatasını; N4: + fetvâ.

204 N4: etmiş.

205 N1, N3 ve N5: eylemiştir.

206 N3 ve N5: şerh-i ferâizinde; N4: şurûh-i ferâizinde.

207 N2 ve N4: etmişlerdir .

208 N2: - .أما .

209 N5: الدرر و .

210 N2: فتاواه .

211 N2: يحول .

212 N1: فيها - .

213 N5: + فيه .

214 Fudayl Efendi el-Cemâlî, *Savnu'r-fâriz fi'l-vusûl ilâ medâriki Avni'r-râiz*, Râgıb Paşa Ktp., nr. 643, vr. 32b. Ebüssuûd Efendi'nin öğrencisi ve damadı olan Fudayl Efendi kayınpederi daha henüz hayatta iken 13 Receb 974 (24 Ocak 1567) tarihinde İstanbul'da tamamladığı eserinde bu duyumunu bu satırları yazdığı vakte kadar doğrulatamadığını kaydetmektedir. Ancak fetvalarından ve daha sonraki kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere bu görüş değiştirme doğru olmakla birlikte Ebüssuûd Efendi ileriki dönemlerde tekrar Molla Hüsrev'in görüşünü benimsemiştir. Bu konuda bk. Özen, "Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi İle İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları", s. 351-352.

Tutalım ki<sup>215</sup> Ebüssuûd Efendi re'y-i evvelinden<sup>216</sup> tahavvül etmemiş ola; ol dahi sâhib-i *el-Bedâ'i'e*<sup>217</sup> tâbi' olmuş olur,<sup>218</sup> bizi ilzâma kelâm-ı müctehid lâzımdır. Bu makûlenin fetvâsı bizim üzerimize hüccet olmaz.

Ve ba'de hâzâ ma'lûm ola ki Sa'dî Efendi'nin "Ve hem<sup>219</sup> bu diyârda dediği<sup>220</sup> hürretü'l-asl mevcûde<sup>221</sup> olmaz" dediğinin vechi budur ki Arab'dan gayrının<sup>222</sup> nesebi mazbût değildir; ve<sup>223</sup> bu diyârda<sup>224</sup> olanların ekserinin kendiye yâhûd usûlünden<sup>225</sup> birine<sup>226</sup> rık târî olmuşdur. Garâbet bundadır<sup>227</sup> ki Mevlânâ<sup>228</sup> Hüsrev risâlesi dibâcesinde bu ma'nâyâ mu'terif olmuşdur.

قال فيها<sup>229</sup> : فاق هذه المملكة على سائرها بكونها موضع الجهاد مع الكفار<sup>230</sup> الفجار ذوي الشقاق والعناد<sup>232</sup> ولذلك كثرت فيها السبايا والأرقاء فكثرت بالضرورة المحررون والعتقاء.

[Tercümesi: Orada (risâlede) demiştir ki: Bu memleket bozguncu ve ayrılıkçı fâcir kâfirlerle cihâd alanı olmakla diğer İslâm ülkelerine fark atmış ve bu sebeple burada esirler ve köleler çoğalmıştır. Neticede kaçınılmaz olarak hürriyetlerine kavuşturulanlar ve âzatlıların sayısı artmıştır].

215 N5: - ki.

216 N5: evvelden.

217 N3: sâbih-i *Bedâ'i'e*.

218 N4 ve N5: + olur.

219 N2: - Ve hem.

220 N2: - dediği.

221 N4: mevcûd.

222 N1: gayrısının.

223 N3: + ve.

224 N5: - dediği hürretü'l-asl mevcûde olmaz" dediğinin vechi budur ki Arab'dan gayrının nesebi mazbût değildir; ve bu diyârda.

225 N4: aslından.

226 N5: - birine.

227 N2: Garîb budur.

228 N2 ve N4: Monlâ; N3 ve N5: Molla.

229 N1: منها.

230 N2: - الكفار.

231 N5: يرزق.

232 N1: العباد.



Pes bu kelâmdan zâhir oldu ki bu diyârda olanların ekserinin<sup>233</sup> kendi nefsinde yâhûd aslında memlûkiyyet mütehakkıka ola. Bu hod<sup>234</sup> bu diyârda olan halka göre da‘vâ-yı bâtılasına mâni‘dir.<sup>235</sup>

Ve<sup>236</sup> ammâ nedret üzere dediği hürretü’l-asl bulunur ise bu<sup>237</sup> makûle<sup>238</sup> nâdir olan medâr-ı hükm-i şer‘î olmaz dediği kelâm teslimdir;<sup>239</sup> yani eğer i‘tibâr ümme<sup>240</sup> olduğu teslim olunur ise bu makûle nâdire hükm verilmez demektir.

Fezleke-i kelâm budur ki: sâhib-i *ed-Dürrer*’in<sup>241</sup> üç vecihle hatâsı vardır:

Evvelâ; nass-ı şerîf-i âmmı<sup>242</sup> hilâf-ı kâide-i usûliyye<sup>243</sup> tahsîs ve itlâkât-ı fukahâyı bî-vecih takyîd etmesi.<sup>244</sup>

Sâniyen; dediği gibi hürretü’l-aslın<sup>245</sup> bu diyârda bulunmaması.<sup>246</sup>

Sâlisen; nâdiren<sup>247</sup> bulunduğu takdîrce medâr-ı hükm-i şer‘î olması.<sup>248</sup> Bunun<sup>249</sup> cümlesi bâtıldır ve âlim olan hilâfî ile âmildir.

فمولانا عن حلية التحقيق عاقل<sup>250</sup> وعن مقصد الصواب بعيد بمراحل. والسلام على من اتبع الهدى.<sup>251</sup> للمولى المرحوم غني زاده معارضا ليحيى أفندي المرحوم.<sup>252</sup>

233 N2, N3 ve N5: + ekserinin.

234 N4: - olanların kendi nefsinde yahud aslında memlûkiyyet mütehakkıka ola. Bu hod.

235 N4: nâfi‘dir.

236 N2: - Ve.

237 N2, N3 ve N5: bulunursa ol.

238 N4: - bu makûle, + olmağla.

239 N3: teslimîdir; N2: teslimî değildir.

240 N5: ümme i‘tibâr.

241 N2: sâhib-i *Dürrer*’in.

242 N2: âlî.

243 N1 ve N4: usûlde.

244 N4: etmesidir.

245 N5: hürretü’l-asl.

246 N1 ve N2: bulunması. Düzeltme N3 ve N4’den.

247 N3: nâdir.

248 N4: olmaz.

249 N2 ve N5: Bu.

250 N5: âtıldır.

251 N2 ve N3: + والسلام على من اتبع الهدى.

252 N3: + للمولى المرحوم غني زاده معارضا ليحيى أفندي المرحوم.

[Tercümesi: Mevlânâ işi esasını inceleme süsünden yoksun, doğru hedeften merhale merhale uzak. Doğru yola uyanlara selâm olsun!. Merhûm Molla Ganîzâde'nin merhûm Yahyâ Efendi'ye muâriz olarak (yazdığı mektuptur)].

Tahrîr-i mahalden sonra Ebüssüüd Efendi'nin *Mecmûa-ı Fetâvâ*'sına zafer bulunup<sup>253</sup> görüldü ki evvelâ kelâm-ı *Bedâ'i*'e muvâfık fetvâ verip sâniyen andan rücû edip hak üzere fetvâ verip sâlisen kankısı sahîhdir deyü istiftâ<sup>254</sup> olundukda kuvve-i<sup>255</sup> vehmiyyesi idlâliyle<sup>256</sup> kavî-i evveli<sup>257</sup> tercih edip der ki:

“Cevâb-ı<sup>258</sup> sahîh evvelkidir; ki<sup>259</sup> velâ âsâr-ı rıkdandır, evlâda<sup>260</sup> hürriyet ve rık<sup>261</sup> ümmehâtdan sirâyet eder, âbâdan eylemez; anasına kimesnenin velâsı olmayacak evlâdına velâ sabit olmak mümkün olmaz. *Bedâ'i'ü's-sanâ'i*'de<sup>262</sup> tasrîh olunmuştur”.<sup>263</sup> İntehâ.

Bundan ma'lûm oldu ki iftâsının mebnâsı<sup>264</sup> kelâm-ı *Bedâ'i*' imiş, akvâl-i müctehidînden bir kavil<sup>265</sup> değil imiş.<sup>266</sup> Kelâm-ı *Bedâ'i*'in ise<sup>267</sup> fesâdı tahkîk olunmuş idi.<sup>268</sup> والمبني على الفاسد فاسد [Fâsid üzerine bina edilen de fâsiddir.] Bu fetvâsında<sup>269</sup> “velâ âsâr-ı rıkdandır<sup>270</sup>” dediği müsellemler; lâkin rıkk ümmün<sup>271</sup> ese-

253 N1: bulup.

254 N4: iftâ.

255 N5: kuvvet.

256 N1: ihtilâl.

257 N5: evvelini.

258 N1: kavî-i.

259 N5: + ki.

260 N1 ve N5: velâda; N4: - velâda. N4'de rık kelimesinden sonra: + evlâda. Düzeltme N2 ve N3'ten.

261 N5: rıkkıyyet.

262 N5: *Bedâ'i*'de.

263 N1: tasrîhtir. Burada sözü edilen üç fetvanın metni ve bulunduğu yerler için bk. Özen, “Molla Hüsrev'in Velâ Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, s. 362-363 (3, 4 ve 5 numaralı fetvalar).

264 N5: binâsı.

265 N3: - bir kavil.

266 N5: etmiş.

267 N2: - ise.

268 N1: olundu; olunmuşdu.

269 N4: fetvâsıyla.

270 N1 ve N2: rıkdır.

271 N2: anın.

ri olmak lâzım değildir,<sup>272</sup> rık eb'in<sup>273</sup> eseridir<sup>274</sup> neseb gibi cânib-i eb'den sirâyet etmek hasebiyle<sup>275</sup> hadîs-i sâni ile sabit olmuştur.<sup>276</sup>

تمت بعون الله الملك الوهاب في أوائل ربيع الآخر سنة ١٠٨٦ وله رحمة الله عليه.<sup>278</sup>

[Tercümesi: (Nüshanın yazımı) hükümran ve büyük ihsan sahibi Allah'ın yardımıyla 1086 yılı Rebûlâhir ayı başlarında (1675 Haziran sonları) tamamlandı. Allah'ın rahmeti üzerine olsun].

### Müzellef Ahmed Efendi'nin Terekesinin Transkripsiyonu<sup>279</sup>

مخلفات المرحوم أحمد أفندي المدرس المتوفى ساكنًا بمحلة محمود أغا من محلات أدرنة المحمية ولم يترك<sup>280</sup> وارثًا معروفًا<sup>281</sup> في الظاهر. وقع التحرير بمباشرة فخر الجيوش عيسى جاوش الأمين على بيت المال، الكائن في المحمية المزبورة، الواضع يده على مخلفاته في اليوم الخامس عشر من جمادى الآخرة<sup>282</sup> لسنة خمس وثلاثين وألف.

[Tercümesi: Edirne şehri mahallelerinden Mahmud Ağa Mahallesi'nde ikâmet ederken görünürde bilinen bir vâris terk etmeden vefat eden merhum müderris Ahmed Efendi'nin terekesi. Onun terekesine el koyan adı geçen şehirde bulunan beytülmâl emini orduların övüncü İsa Çavuş mübaşeretıyla bin otuz beş senesi Cemâziyelâhir'inin on beşinci günü (14 Mart 1626) kayda geçirildi].

272 N3: değil.

273 N2: anın.

274 N1: "değil iken eseridir".

275 N3, N4 ve N5: hasebi ile ki.

276 N1 ve N4: + والسلام على من اتبع الهدى.

277 Bu Arapça istinsâh kaydı N2'de bulunmakta, buna karşın bir önceki Arapça bitiriş cümlesi bu nüshada daha önce geçtiği için burada yer almamaktadır.

278 N3: + والسلام على من اتبع الهدى. قد في şekildedir. وله رحمة الله عليه. N5'in ferağ kaydı ise şu şekildedir: ختم بالخير والسعادة

279 Bu tereke Edirne askerî kassamına ait 25 numaralı tereke defterinin 131b-133a varakları arasında yer almaktadır. Devamında verilen alacak davasına ilişkin iki hüccet de aynı defterin 133b sayfasında bulunmaktadır. Orijinaliyle karşılaştırma yapacaklar için kolaylaştırmak amacıyla eşya isimlerini sıralarken tarafımızdan eşyaların fiyatlarından sonra virgül, orijinalindeki satır sonlarını göstermek için ise nokta kullanılmıştır. Burada terekede yer alan bazı kelimelerin okunmasında yardımlarını gördüğüm Mustafa Oğuz ve Bilgin Aydın beylere şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

280 Asılda: ولم ترك

281 Asılda: معرفًا

282 Asılda harf-i tarifsiz olarak: آخرة

1. *Mushaf-ı Şerif*: 260,
2. *Kâdîhân*:<sup>283</sup> 1421,
3. *Kitâb-ı Radî*:<sup>284</sup> 305,
4. *Kitâb-ı Buhârî*:<sup>285</sup> 280,
5. *Kitâb-ı Zeylâi*:<sup>286</sup> 1010.
6. *Tefsîr-i Vecîz*:<sup>287</sup> 630,
7. *Şerh-i Menâr*:<sup>288</sup> 260,
8. *Mesnevî-yi Şerif*:<sup>289</sup> 3600,
9. *Şer[h]-i Mevâkıf*:<sup>290</sup> 171,
10. *Tefsîr-i Kâdî*:<sup>291</sup> 1350,
11. *Kitâb-ı Vikâye*:<sup>292</sup> 40.
12. *Hümâyûnnâme*:<sup>293</sup> 550,

283 Fahreddin Kâdîhân Hasan b. Mansûr el-Özcendî'nin (ö. 592/1196) *Fetâvâ-yı Kâdîhân* [*el-Fetâvâ'l-Hâniyye*] diye bilinen meşhur eseri.

284 İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) *el-Kâfiye* adlı nahiv eserine Radî el-Esterâbâdî (ö. 688/1289'dan sonra) tarafından yapılan şerhtir.

285 İmam Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-sahîb* adlı meşhur hadis eseri.

286 Zeylâi nisbesini taşıyan iki meşhur Hanefî âlimi bulunmaktadır. *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* adlı eseriyle ünlü Fahreddin Osman b. Ali ez-Zeylâi (ö. 743/1342) ve *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-Hidâye* adlı eseriyle ünlü Ebû Muhammed Cemâleddin Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylâi (ö. 762/1360). Burada muhtemelen Ebü'l-Berekât Hâfîzuddîn en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik* adlı fıkıh metninin şerhi olan birinci eser kastedilmektedir.

287 Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî'nin (ö. 468/1075) *el-Vecîz fi tefsiri'l-kitâbi'l-azîz* adlı eseri olmalıdır.

288 Ebü'l-Berekât Hâfîzuddîn en-Neseffî'nin *Menârü'l-envâr* adlı fıkıh usûlü eserinin şerhidir. Eser üzerine pek çok şerh yazılmıştır. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1823-1827.

289 Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) ünlü eseridir.

290 Adudüddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) *el-Mevâkıf* adlı kelâm eserine Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413) tarafından yazılan şerhtir.

291 Kâdî Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* adlı tefsiri.

292 Burhânüşşeria Mahmûd b. Ahmed el-Mahbûbî el-Buhârî'nin (ö. 730/1329-1330) *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâili'l-Hidâye* adlı fıkıh eseridir.

293 Hint filozofu Beydebâ'nın *Kelile ve Dimne* adlı meşhur eserinin Vâiz-i Kâşîfi Kemâleddin Hüseyin b. Ali el-Herevî tarafından *Envâr-ı Süheylî* adıyla yapılan Farsça ter-

13. *Şerh-i Akâid-i Bihîştî*:<sup>294</sup> 21,
14. *Şerh-i Lübbâb*:<sup>295</sup> 170,
15. *Kâdî Emîrî*:<sup>296</sup> 303,
16. *Risâle-i Mahmûd Efendi*: 205.
17. *Bostân*:<sup>297</sup> 180,
18. *Şerhu Mecma'î'l-bahreyn*:<sup>298</sup> 192,
19. *Kitâb-i Eşbâh*:<sup>299</sup> 285,
20. *Kitâb-ı Kara Kemâl*: 320,
21. *Hoca Hâfız*: 70.
22. *Risâle*: 30,
23. *Mutavvel-i Hasan Çelebi*:<sup>300</sup> 400,
24. *Kavâid-i İ'râb*:<sup>301</sup> 176,
25. *Makâmât*:<sup>302</sup> 50,

cümesinin Abdülvâsi' Alisi diye tanınan Alâeddin Ali b. Sâlih (ö. 950/1543) tarafından *Hümayunname* adıyla yapılan Türkçe çevirisi. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1508.

<sup>294</sup> Sâdeddîn et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından Ömer en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) *el-Akâid*'i üzerine yazılan şerhe Ahmed b. Mustafa el-Hayâlî'nin (ö. 875/1470) yazdığı hâşiyeye Bihîştî Ramazan Efendi (ö. 979/1571) tarafından yazılan hâşiyedir.

<sup>295</sup> Tâceddin Muhammed b. Ahmed el-İsferâyînî'nin (ö. 684/1285) *el-Lübbâb fî ilmi'l-i'râb* (nşr. Şevki Maarîrî, Beyrut 1996) adlı nahiv eserinin şerhi olmalıdır. Eserin bir çok şerhi bulunmaktadır. bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1543.

<sup>296</sup> Esîrüddin el-Ebherî'nin (ö. 663/1265) *Hidâyetül-hikme* adlı felsefeye dair eserine Kâdî Mîr diye meşhur Hüseyin b. Muînüddin el-Meybüdü el-Hüseyinî (ö. 909/1503-1504) tarafından yazılan şerhtir.

<sup>297</sup> İranlı şair Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) Farsça mesnevisidir.

<sup>298</sup> İbnü's-Sâatî Muzafferuddîn Ahmed b. Ali el-Bağdâdî'nin (ö. 694/1295) *Mecma'ül-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn* adlı fıkıh metni üzerine İzzeddîn İbn Melek Abdüllatîf b. Abdülazîz'in (ö. 801/1398) kaleme aldığı şerhtir.

<sup>299</sup> Mısırlı Hanefî fakîhi Zeynüddîn İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı kavâid ilmine dair eseridir.

<sup>300</sup> Celâleddin Muhammed el-Hatîb el-Kazvînî'nin (ö. 739/1338) *Telbîsü'l-Miftâh* adlı eserine Sâdeddîn et-Teftâzânî tarafından yazılan iki şerhin ilki ve büyük hacimli olanına Fenârî Hasan Çelebî'nin (ö. 891/1486) yazdığı hâşiyedir.

<sup>301</sup> İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) nahiv ilmine dair *el-İ'râb an kavâidi'l-i'râb* adlı eseri olmalıdır.

<sup>302</sup> Harîrî'nin (ö. 516/1122) Arap edebiyatına dair makame türü eseri olmalıdır.

26. *Mantıku't-tayr*:<sup>303</sup> 100,
27. *Gülistân*:<sup>304</sup> 156.
28. *Hâşiye-i Kara Kemâl*: 46,
29. *Kemâl Hocendî*:<sup>305</sup> 25,
30. *Ta'rifât*:<sup>306</sup> 25,
31. *Kitâb-ı Tecrîd*:<sup>307</sup> 35,
32. *Sukûk*: 51,
33. *Metn-i Telhîs*:<sup>308</sup> 40.
34. *Dîvân-ı Câmî*:<sup>309</sup> 60,
35. *Miftâh*:<sup>310</sup> 50,
36. *Şerh-i Tavâli'*:<sup>311</sup> 50,
37. *Metn-i Menâr*:<sup>312</sup> 140,
38. Def' a *Şerh-i Tavâli'*: 45,
39. *Şerh-i Ünmûzec*:<sup>313</sup> 30.
40. *Risâle*: 28,
41. *Metn-i Fahhâr (Menâr?)*: 10,
42. *Şerh-i İftitâh*:<sup>314</sup> 64,

303 Ferîdüddîn Attâr'ın (ö. 618/1221) Farsça tasavvufî mesnevisi.

304 İranlı şair Şeyh Sa'dî-i Şirâzî'nin makâme türünde Farsça eseridir.

305 Kemâleddin Mes'ûd b. Abdullah el-Hocendî'nin (ö. 792/1389) Farsça divanı olmalıdır.

306 Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin ilmî terimler sözlüğü.

307 Nasîrüddîn et-Tüsî'nin (ö. 672/1274) *Tecridü'l-akâid* adlı kelâm eseri.

308 Celâleddin Muhammed el-Hatîb el-Kazvîni'nin *Telhisu'l-Miftâh* adlı belâgat eseri.

309 Molla Câmî diye bilinen Nûreddin Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) Farsça divanıdır.

310 Sirâceddin Yûsuf es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm* adlı Arapça dil ilimlerine dair eseri.

311 Kâdî Beyzâvî'nin *Tavâli'ü'l-envâr* adlı kelâm kitabının Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî (ö. 749/1349) tarafından yapılan *Metâli'ü'l-enzâr* adlı şerhi.

312 7 numaralı esere bkz.

313 Cârullah ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) nahve dair *el-Ünmûzec fi'n-nahv* adlı eseri üzerine Cemâleddin Muhammed b. Abdülganî el-Erdebilî'nin (ö. 647/1249) yazdığı şerh olmalıdır. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 185.

314 Nâsîruddin el-Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) *el-Misbâh* adlı nahiv eserine Hasan Paşa b. Kara Alâeddin (ö. 827/1423) tarafından yazılan *el-İftitâh fi şerhi'l-Misbâh* adlı eseridir.

43. *Muammeyât*:<sup>315</sup> 28,
44. *Mantık ma'a Şebistân*:<sup>316</sup> 27,
45. *Yûsuf ü Züleyhâ*: 30,
46. *Muammâ-yı Mîr Hüseyin*:<sup>317</sup> 45.
47. *Envâr-i Süheylî*:<sup>318</sup> 340,
48. *Şerh-i Tecrid*:<sup>319</sup> 30,
49. *Şerh-i Çağminî*:<sup>320</sup> 40,
50. *Hâşiye-i Kara Kemâl*<sup>321</sup> ma'a *Hâşiye-i Küçek*:<sup>322</sup> 90,
51. *Menâsik-i Hac*: 30,
52. *Hâşiye-i Ramazân*:<sup>323</sup> 180.
53. *Şerh-i Akâid*<sup>324</sup> 2 [adet]: 40,
54. *Metn-i Menâr*: 35,
55. *Kitâb-ı Fıkıh*: 25,

315 Abdurrahman Câmî'nin Farsça eseri olmalıdır. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1742.

316 Muhammed b. Yahya Sîbek Fettâhî'nin (ö. (ö. 852/1448) *Şebistân-ı Hayâl* adlı manzum eseri olmalıdır (bk. Tahsin Yazıcı, "Fettâhî", *DİA*, XII, 485).

317 Mîr Hüseyin b. Muhammed eş-Şîrâzî en-Nisâbüri'nin (ö. 904/1498) *Muammeyât* adlı Farsça eseridir. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1742.

318 Hind filozofu Beydebâ'nın *Kelile ve Dimne* adlı eserinin Vâiz-i Kâşif Hüseyin b. Ali tarafından yapılan Farsça tercümesi. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1508.

319 Nasîrüddîn et-Tûsî'nin *Tecridül-akâid* adlı kelâm metnine Şemseddîn el-İsfahânî'nin (ö. 749/1349) *Teyyidi'l-kavâid fi şerhi Tecridi'l-akâid* adıyla yazdığı şerhtir.

320 Çağminî'nin (ö. 618/1221) *el-Mûlahhas fi'l-hey'e* adlı astronomi eserine Kadızâde-i Rûmî (ö. 844/1440'tan sonra) tarafından yazılan şerh olmalıdır. bk. Sadettin Ökten, "Çağminî", *DİA*, VIII, 182; İhsan Fazlıoğlu, "Kadızâde-i Rûmî", *DİA*, XXIV, 99.

321 Kara Kemâl diye bilinen Kemâleddin İsmail b. Bâli el-Karamanî'nin (ö. 920/1514) *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî alâ Şerhi'l-Akâid*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf li's-Seyyid*, *Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Seyyid ale'l-Keşşâf* adlı eserleri bulunmaktadır.

322 *Hâşiye-i Küçek*: Necmüddin Ömer b. Ali el-Kazvîni el-Kâtibî'nin (ö. 675/1277) eş-Şemsiyye adlı mantık eserine Kutbüddin er-Râzî'nin (ö. 766/1364) *Tahrîrü'l-kavâ'idî'l-mantikiyye fi şerhi'r-Risâleti's-Şemsiyye* adıyla yazdığı şerhe Seyyid Şerîf el-Cürcânî tarafından yazılan hâşiyedir.

323 Yukarıda geçen 13 numaralı eserle aynı olmalıdır.

324 Ömer en-Nesefî'nin *el-Akâid* adlı metnine Sâdeddin et-Teftâzânî'nin yazdığı meşhur şerh.

56. *Münşeat*: 36,  
 57. *Mukaddime fi'l-arûz*: 140,  
 58. *Lemeât*.<sup>325</sup> 50.  
 59. *Metn-i Muğnî, Gülşen-i Râz*.<sup>326</sup> 63,  
 60. *Risâle-i dîniyye*: 24,  
 61. *Şâfiyye*<sup>327</sup> ve *Mes'ûd-i Rûmî*.<sup>328</sup> 30,  
 62. Def'a *Mantıku't-tayr*: 25,  
 63. *Fârisî İnşâ*: 8,  
 64. *Mev'ize*: 7.  
 65. *Ferâyiz-i Muhsin-i Kayserî*.<sup>329</sup> 45,  
 66. *Müntehab*.<sup>330</sup> 130,  
 67. *Tâ'lim-i müteallim*.<sup>331</sup> 20,  
 68. *Şerhu'l-İcî*.<sup>332</sup> 17,  
 69. *Kudûrî*.<sup>333</sup> 30,  
 70. *Hâşiye-i Tecrid*.<sup>334</sup> 21,
- 
- 325 Fahreddin-i Irâkî'nin (ö. 688/1289) tasavvufî eseri.  
 326 *Gülşen-i Râz*: Şebüsterî'nin (ö. 720/1320) Farsça tasavvufî mesnevisi. *Metn-i Muğnî* (aslında *Metn-i Müftî* şeklinde yazılmıştır) Cemâleddin İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Muğnî'l-lebîb an kütübi'l-e'ârib* adlı nahiv eseri olmalıdır.  
 327 İbnü'l-Hâcib'in sarf ilmine dair eseri.  
 328 Şemseddin Muhammed b. Eşref el-Hüseynî es-Semerkandî'nin (ö. 702/1302) müna-zara âdâbına dair *er-Risâle fi âdâbi'l-bahs* adlı risâlesine Kemâleddin Mes'ûd b. Hüseyin eş-Şirvânî er-Rûmî (ö. 905/1499) tarafından yazılan şerh olmalıdır.  
 329 Muhsin-i Kayserî'nin (ö. 761/1360) Muhammed b. Muhammed es-Secâvendî'nin *el-Ferâizü's-Sirâciyye*'sini manzum hale getirdiği *Câmi'ü'd-dürer* adlı miras hukukuna dair eseri. bk. Recep Cici, "Muhsin-i Kayserî", *DİA*, XXXI, 48.  
 330 Hanefî âlimi Hüsâmüddin Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsîkesî'nin (ö. 644/1246-47) *el-Müntehab fi usûli'l-mezheb* adlı fıkıh usûlüne dair eseri olmalıdır.  
 331 Burhâneddin ez-Zernûcî'nin (ö. 593/1196) eğitim-öğretimle ilgili eseri.  
 332 Adudüddin el-İcî (ö. 756/1355) bir çok ilme dair metin kaleme almıştır ve bunlar birçok âlim tarafından şerh edilmiştir. Bk. Tahsin Görgün, "İcî, Adudüddin", *DİA*, XXI, 412-414.  
 333 Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî'nin (ö. 428/1037) Hanefî fikhına dair *el-Kitâb ve el-Muhtasar* diye de bilinen eseridir.  
 334 Şemseddin el-İsfahânî'nin *Tesyîdi'l-kavâid fi şerhi Tecridi'l-akâid* adlı eserine Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin yazdığı hâşiyedir.



71. *Mukaddime-i Ebül-Leys*:<sup>335</sup> 40.
72. *Timûrnâme-i Hâtîfî*:<sup>336</sup> 23,
73. *Hâşiye-i Berdaî*:<sup>337</sup> 15,
74. *Hâşiye-i Efdalzâde*:<sup>338</sup> 30,
75. *Münşeât*: 75,
76. *Ferâyiz Monlâsı* (?): 25,
77. *Gazeliyyât-ı Sabrî*: 20.
78. *Hâşiye-i Hitâî*:<sup>339</sup> 80,
79. *Şerh-i Tavâlî* (?): 20,
80. *Şerh-i Şâfiye*:<sup>340</sup> 20,
81. *Kutbeddîn*: 15,
82. *Pendnâme*:<sup>341</sup> 40.
83. Gümüşlü kılıç: 1890,
84. La'l küpe ma'a altun küpe: 680.
85. Fağfûrî kâse 2: 800,

335 Ebül-Leys es-Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Mukaddimetü's-Salât* isimli ilmihâl kitabı.

336 İranlı şair Mevlânâ Abdullah el-Herevî el-Hâtîfî'nin (ö. 927/1521) Timur'un seferlerini anlatan 4500 beyitlik mesnevisi. Bk. Mürsel Öztürk, "Hâtîfî", *DİA*, XVI, 468.

337 Muhyiddin Muhammed b. Muhammed el-Berdaî'nin (ö. 927/1521) Hüsâmeddin Hasan [Hüsâm] el-Kâtî'nin (ö. 760/1359) mantûğa dair *İsagoci* şerhi, Adududdin el-Îcî'nin *Âdâb* risâlesinin şerhi, Sâdeddin et-Teftâzânî'nin sarfa dair *Şerhu'l-İzzî* ve fıkıh usûlüne dair *et-Telvîh*'i, Beyzâvî'nin *Envâru't-tenzîl* adlı tefsiri ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Hâşiyetü Şerbi't-Tecri'd*'i üzerine hâşiyeleri vardır. Bu eserler arasında birincisi daha yaygındır.

338 Efdalzâde Hamidüddin Efendî'nin (ö. 908/1503) Şemseddin el-İsfahânî'nin *Metâli'ül-enzâr* adıyla Beyzâvî'nin *Tavâlî'ül-envâr* adlı kelâm kitabına yazdığı şerhin hâşiyesi olmalıdır.

339 Mollazâde Nizâmeddin Osman b. Abdullah el-Hitâî'nin (ö. 901/1495) Sâdeddin et-Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* veya *Muhtasarü'l-meânî* adlı eserlerinden birine yazdığı hâşiye olmalıdır.

340 İbnül-Hâcib'in sarf ilmine dair medreselerin temel metinlerinden biri olan *eş-Şâfiye* adlı eserine başta müellif olmak üzere bir çok âlim tarafından şerh yazılmıştır. Bk. Hulusi Kılıç, "eş-Şâfiye", *DİA*, XXXVIII, 247-248.

341 Feridüddin Attâr'a (ö. 618/1221) nispet edilen eser olmalıdır. Bilgi için bk. M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Feridüddin", *DİA*, IV, 98.

86. Nısf zülflük 12 miskâl fi 201: 2412,
87. Fağfûrî tabak 2: 150,
88. Cevherî çaprâst:<sup>342</sup> 1950,
89. Mertabânî<sup>343</sup> tabak: 280,
90. Mertabânî kebîr tabak: 500,
91. İncü, 1 miskâl: 192.
92. Nısf altun arakiyye,<sup>344</sup> 21 miskâl fi 140: 2985,
93. Altun düğme, 82 miskâl fi 100: 850,
94. Sim maşraba, 90 dirhem fi 8: 720,
95. Altun ceyyid bilezik 35 miskâl fi 116: 4140,
96. Sîm buhurdan: 900,
97. Gümüşlü mirvaha (yelpaze) ağacı: 52.
98. Dücâvî yasdık: 400,
99. Alaca pişkir: 481,
100. Berber makramesi: 53,
101. Uçkur 2: 60,
102. Gömlek: 80,
103. Yorgan-ı müsta'mel: 320,
104. Mâî çuka ferâce: 1780.
105. Nısf çilkafa<sup>345</sup> kürkü: 390,
106. Tavşânî kaplu yeşil atlâs sammur-ı Lâs:<sup>346</sup> 2230,

<sup>342</sup> Çeprâst: Kemer, toka. Not: Bu terekedeki kelimelerin anlamları için şu üç kaynak kullanılmıştır: Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1890; Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri" (Sözlük, s. 473-479); Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1983 (Sözlük, s. 343-367).

<sup>343</sup> Mertabânî: Burma'nın Martaban limanından gemilere yüklendiği için bu adla anılan yeşil renkli seladon da denilen Çin porseleni.

<sup>344</sup> Arakiyye: Tiftikten yapılmış, daha çok dervişlerin giydiği, üzerine renkli şal sarılan hafif bir külâh.

<sup>345</sup> Çilkafa (cilgavâ/çilkavâ/çilkafa): Cild-i kafa tamlamasının bozulmuş hali olup kurdun veya tilkinin ense postundan yapılan kürk.

<sup>346</sup> Lâs (Lâdislas). Laz.

107. Hamam kaliçesi: 112,
108. Makrame 2: 30,
109. Bir donluk mâî çuka: 1725,
110. Nakışlı makrame: 50,
111. Altunî-köft üzengi: 1600.
112. Neftî ferace bâ-post-ı sammur: 5200,
113. Siyah ferâce bâ-post-ı sammur: 6350,
114. Dülbend örtüsü köhne: 63,
115. Sürmâî [kışlık] akâyık kaftân: 816,
116. Tor kuşak: 460.
117. [132a] Beyaz çarşab: 130,
118. Yeşil çuka kürdiye:<sup>347</sup> 1000,
119. Mum yağı kıyye fi 18x22: 398,
120. Şerbet makramesi 2: 165,
121. Köhne yapık: 100.
122. Kadı rahtı: 270,
123. Nakışlı boğça [bohça]: 155,
124. Sarı zıibun [zıbın]: 160,
125. Fârnûs ulusu:<sup>348</sup> 50,
126. Alaca Mısır kaftanı: 700.
127. İskemli: 200,
128. Siyah kiçe [keçe]: 100,
129. Sarı atlas kaftan: 370,

---

<sup>347</sup> Kürdiye: Yenleri kısa bir tür redingot.

<sup>348</sup> Sözlüklerde “fârnûs” şeklinde bir yazıma rastlamadık. Bu kelimeye en yakın olarak *Türk Dil Kurumu Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü*’nde “fârnûs” veya “fârnûz” kelimesinin lamba şişesi anlamına geldiği belirtilmektedir. Dolayısıyla tamlama büyük boy lamba şişesi anlamına gelmektedir. Zira “ulu” kelimesi “rüzgâr ulusu”, “ayak ulusu” gibi isim tamlamalarında “büyük boy” anlamında kullanılmaktadır (krş. Barkan, a.g.m., s. 64; Kütükoğlu, a.g.e., 68, 187-194). “Ulu” kelimesini “avlu” (havlu) şeklinde okumak da mümkündür. Bu durumda tamlama fanus örtüsü anlamına gelir.

130. Köhne mifreş:<sup>349</sup> 50,
131. Güğüm: 300.
132. Mor sof: 1100,
133. Neftî sof: 1500,
134. Saçaklı makrame 2: 120,
135. Def'a siyah ferâce bâ-post-ı sammur: 4600,
136. Neftî çuka: 2100.
137. Uzun yenli sof: 1510,
138. Altun kuşak 24 miskâl fî 205: 4920,
139. Sürme sanduk: 85,
140. Çatma yasdık: 701,
141. Bez pâresi: 80.
142. Çatma yorgan: 475,
143. Sarı benek:<sup>350</sup> 50,
144. Perde: 40,
145. Makrame 2: 120,
146. Gömlek: 60,
147. Nakışlı sofrâ: 200.
148. Tencere: 70,
149. Köhne don: 20,
150. Yeşil hâre kaftan: 600,
151. Çatma yorgan: 3110,
152. Minder çarşabı: 60.
153. Çatma yasdık: 601,
154. Bakraç: 50,
155. Kırmızı ihrâm: 105,
156. Gömlek: 115,
157. Sof ma'a post-ı vaşak: 2700.

---

<sup>349</sup> Mifreş: Denk yapmaya yarayan yaygı, meşin.

<sup>350</sup> Benek: Üzerinde muhtelif büyüklüklerde yuvarlak şekiller işlenmiş ipekli bir kumaş.

158. Köhne yasdık: 171,
159. Yüz yasduğı: 20,
160. Gömlek: 30,
161. Seccâde: 320,
162. Ayaklı sanduk: 800.
163. Köhne sepet: 20,
164. Çatma yasdık: 500,
165. Baklava tepsisi: 200,
166. Atlas zirâ' 2: 240,
167. Köhne don: 30,
168. Çatma döşek: 1300,
169. Muhayyer<sup>351</sup> zıbun: 250.
170. Alaca pişkir: 100,
171. Kupür: 25,
172. Alaca kaftan: 220,
173. Beyâz sâde: 60,
174. Sürmâi kaftan: 300,
175. Pirûze hâtem: 311,
176. Alaca Macar perdesi: 200.
177. Alaca nakışlu çarşab: 405,
178. Sahan: 80,
179. Arakıyye: 25,
180. Yeşil zıbun: 150,
181. Altun bukağı bilâzik 10:<sup>352</sup> 2730,
182. Kırmızı köhne yelek: 166,
183. Zerdevâ [ağaç sansarı] kürk: 2200.
184. Yeşil yorgan: 200.
185. Mâi atlas kaftan: 610,

---

351 Muhayyer: Tiftikten yapılmış bir cins kumaş.

352 10 rakamı üst üste iki kez yazılmış.

186. Kırmızı velençe:<sup>353</sup> 120,
187. Köhne minder: 40,
188. Mor çuka ferâce: 1150,
189. Kürsüf:<sup>354</sup> 18,
190. Alaca pişikir: 120.
191. Mâî üzengili ferâce: 900,
192. Sırmalı çenper: 40,
193. Zeberced 40 kıta: 225,
194. Minder çarşabı: 100,
195. Cevzî sof: 720,
196. Köhne don: 40.
197. İncu 2,5 miskâl: 480,
198. Köhne don: 25,
199. Kebîr kazgan: 1000,
200. Müsta'mel yorgan: 500,
201. Kupür 2: 50,
202. Köhne sof kürdiye: 40.
203. Şamdan: 40,
204. Orta kiçesi: 900,
205. Beyâz kaliçe: 1030,
206. Köhne zerdevâ kürk: 915,
207. Zenne [kadın] mor ferâce: 1500,
208. Bez pâreleri: 120.
209. Altun 5 miskâl fi 116: 660,
210. Sîm buhurdan: 280,
211. Kebîr kaliçe: 3100,
212. Def'a kebîr kaliçe: 1900,

<sup>353</sup> Velençe (velense): İspanya'nın Valensiya (Valencia) şehrine nispet edilen bir yüzü tüylü kumaş, battaniye.

<sup>354</sup> Redhause'un "kirsef" şeklinde yazdığı Arapça kökenli bu kelime pamuk demektir.

213. Tas: 31,
214. Dülbend: 305.
215. Gömlek: 92,
216. Uçkur: 60,
217. Havlu gömlek: 128,
218. Çatma döşek: 930,
219. Gümüüüü tarak: 45,
220. Acem kebîr kiçesi: 380,
221. Dikme kise: 254.
222. Def'â dülbend: 325,
223. Çatma köhne döşek: 150,
224. Kahve ibriği: 60,
225. Çatma yorgan: 3300,
226. Sâde kaftan: 150,
227. Diğêr sâde: 214,
228. Sahan-ı atık fi 5: 655.
229. Hoşâb tası: 101,
230. Maşraba ve bakraç: 80,
231. Dülbend kuşak: 165,
232. Sepet sanduk: 125,
233. La'l pare 4 aded: 455,
234. Bakır ibrik: 48,
235. Sırmalu makrame: 300.
236. Şerbetî kâse: 280,
237. Sîm kılıç: 3000,
238. Kebab tâbesi: 50,
239. Kumkuma [küçük testi, çömlek]: 32,
240. Seferî tas: 70,
241. Sırmalu makrame: 132,
242. Dücâvî müsta'mel yasduk: 320.

243. Bakır ördek: 32,
244. Beyaz velençe: 120,
245. Köhne kaliçe: 360,
246. Yasdık gılâfı [kılıfı]: 50,
247. Köhne yan kiçesi: 120,
248. Dücâvî köhne yasdık: 110.
249. Şamdân-ı kebîr: 140,
250. Sanduk: 43,
251. Çuka yelek: 520,
252. Sanduk: 350,
253. Havlu makrame: 60,
254. Sarı köhne atlas kaftan: 270,
255. Alaca perde: 400.
256. [132b] Beyaz mak'ad: 80,
257. Def'a sarı atlas kaftan: 800,
258. GümüŖlü takım: 120,
259. Def'a sarı kaftan: 410,
260. Sade kaftan: 120,
261. Köhne dülbend: 120,
262. Sahan 6 fî 130: 780.
263. Kebîr tencere: 200,
264. Köhne dülbend: 120,
265. PeŖtamal: 30,
266. Dülbend örtüsü: 340,
267. Şâmî köhne boğça: 60,
268. Sırmalı kuşak: 200,
269. Bez pâresi: 40.
270. Havlu makrame: 85,
271. Sepet: 135,
272. Mâî kapama: 420,



273. Şâmî yorgan: 290,  
274. Sahan 5: 251,  
275. Güğüm: 181,  
276. Mum sofrası (?): 10,  
277. Fincan 3: 90.  
278. Fağfûrî tas: 300,  
279. Bez 3 zirâ': 28,  
280. Döşek çarşebi: 110,  
281. Sırmalı makrame: 120,  
282. Dülbend: 300,  
283. Al pişkir: 60,  
284. Şâmî perde: 240,  
285. Seccâde: 200.  
286. Def'a makrame: 45,  
287. Fânûs: 45,  
288. Küçük al pişkir: 42,  
289. Makrame: 10,  
290. Köhne alaca boğça: 48,  
291. Beyaz seccâde: 43,  
292. Küçük leğen: 38.  
293. Meşbere: 50,  
294. Köhne ocak yancıklı: 55,  
295. Kefkir (kevgir): 21,  
296. Köhne kürk: 160,  
297. Bakır sini: 87,  
298. Dülbend kuşak: 42,  
299. Post: 20.  
300. Akâyık müsta'mel kaftan: 500,  
301. Alaca yen: 20,  
302. Tencere: 80,

303. Çenberler 2: 25,
304. Bez pişkir: 63,
305. Fağfûrî fincan: 50,
306. Don: 30.
307. Teğelti: 25,
308. Makrame: 28,
309. Kırmızı ihrâm: 720,
310. Eğer-i müsta'mel: 130,
311. Minder: 40,
312. Sarı kebe: 90,
313. Döşek: 120.
314. Alaca kilim: 91,
315. Hamam leğeni: 160,
316. Havan: 125,
317. Kapu perdesi: 80,
318. Heğbe: 15,
319. Boğça: 31,
320. Köhne futa: 120.
321. Dimi döşek: 66,
322. Minder: 38,
323. Beyaz kebe: 103,
324. Bogası kürdiye: 120,
325. Köhne dülbend örmesi: 20,
326. Yan kebesi: 93.
327. Alaca kaftan: 125,
328. Siyah eğin kürkü: 265,
329. Makrame 3: 28,
330. Nakışlı makrame 2: 184,
331. Ayaklu küçük sanduk: 50,
332. Yan kıçesi: 90,

333. Köhne kırmızı ihram: 110.<sup>355</sup>  
334. Bakır ibrik: 138,  
335. Cedîd başmak: 30,  
336. Sofra: 120,  
337. Sâde kara kılıç: 300,  
338. Şâmî boğça: 15,  
339. Köhne boğça: 5,  
340. Döşek-i köhne: 120.  
341. Sâde zıibun: 69,  
342. Sâde yasduk: 90,  
343. Nısf en sof: 330,  
344. Pekmez tâbesi (tava): 220,  
345. Örf:<sup>356</sup> 50,  
346. Kavuk: 25.  
347. Bez pâreleri: 69,  
348. Makrame: 40,  
349. Minder: 68,  
350. Çuka mak'ad: 160,  
351. Bogası kapama: 250,  
352. Küçük güğüm: 80,  
353. Beyaz zıibun: 18.  
354. Beyaz ihram: 935,  
355. Güğüm: 120,  
356. Leğen: 176,  
357. Seferî sahan ve tas: 36,  
358. Sofra: 25,  
359. Kahve ibriği: 38,  
360. Yan kebesi: 90.

<sup>355</sup> İlk rakam karalandığı için yan tarafına yazıyla “yüz ondur” kaydı düşülmüş.

<sup>356</sup> Örf: Eskiden ulema sınıfı tarafından giyilen bir çeşit kavuk.

361. Saçaklı abâyî: 610,  
362. Çanak: 80,  
363. Hurde: 37,  
364. Bakır hurdavat: 30,  
365. Beyaz<sup>357</sup> zıibun: 66,  
366. Köhne yapık: 72,  
367. Pirinç buhurdan: 13.  
368. Dimi döşek: 40,  
369. Sarı sâde: 150,  
370. Yan kebesi: 100,  
371. Mor çadır: 250,  
372. Döşek çarşabı: 90,  
373. Tas: 36,  
374. Bogası zıibun: 50.  
375. Nezkeb:<sup>358</sup> 104,  
376. Nısıf peçe (?): 10,  
377. Bez pâreleri: 50,  
378. Sarı yan kebesi: 103,  
379. Def'a yan kebesi: 55,  
380. Dücâvî yasdık: 400,  
381. Tas: 22.  
382. Fânûs devri (deri?):<sup>359</sup> 50,  
383. Don ma'a gömlek: 100,  
384. Arakıyye: 30,  
385. Şayak:<sup>360</sup> 55,  
386. Şâmî yasdık gılâfı: 30,

357 "Beyaz" kelimesi diğer yerlerde بیاض şeklinde dâd harfi ile yazılmışken gerek burada gerekse 394 ile 403 numaralı tereke kaydında" zâ "harfi ile بیاز şeklinde yazılmıştır.

358 Nezkeb: Kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı başlık.

359 Krş. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 197, 213.

360 Şayak: Kaba dokunmuş yünlü ya da pamuklu kumaş.

387. Baş makramesi: 30,  
388. Mâî yan kebesi: 139.  
389. Nakışlı makrame 2: 75,  
390. Yanbolı kebesi: 160,  
391. Tesbih: 31,  
392. Cam tas: 21,  
393. Uzun sandık: 200,  
394. Beyaz yan kebesi: 120,  
395. Şâmî makrame: 8.  
396. Siyah kilim: 210,  
397. Şâmî yasdık: 40,  
398. Gömlek: 34,  
399. Sâde yasdık: 50,  
400. Alaca kilim: 150,  
401. Şâmî yorgan: 240,  
402. Köhne hamam kaliçesi: 31.  
403. Beyaz çârşeb: 100,  
404. Hamam gömleği: 160,  
405. Dimi döşek: 120,  
406. Sahan kapağı: 240,  
407. Köhne sâde raht: 12,  
408. İç-edik:<sup>361</sup> 60,  
409. Maşraba: 35.  
410. Köhne alaca seccâde: 88,  
411. Saçaklı makrame: 125,  
412. Yan kebesi: 130,  
413. Def'a yan kebesi: 150,  
414. Kırmızı teğelti; 50,  
415. Tas ma'a tepsi: 102,

<sup>361</sup> İç-edik (çedik): Kısa konçlu ayakkabı, mest.

416. Köhne gılâf: 25.
417. [133a] Yan kebesi: 120,
418. Mâî döşek: 216,
419. Yağmurluk ma'a kebe: 1000,
420. Köhne raht: 61,
421. Elmasî köhne kaftan: 213,
422. Don: 24,
423. Hamam döşemesi: 205.
424. Dizlik: 10,
425. Dürrî yan kebesi: 22,
426. Yasdık gılâfı: 30,
427. Kavuk: 15,
428. Beyaz sâde: 170,
429. Yan kebesi: 101,
430. Tâbe: 40,
431. Börek tepsisi: 75.
432. Köhne abâyî: 120,
433. Yan kebesi: 170,
434. Erguvânî akâyık kaftan: 375,
435. Sepet sanduk: 62,
436. Makrame: 34,
437. Kîrbâsî ketan zirâ' (arşın) fi 21x30: 630,
438. Kîrbâs ketan zirâ' fi 22x25: 550.
439. Kîrbâsî ketan zirâ' fi 33x25: 594,<sup>362</sup>
440. Kîrbâsî ketan zirâ' fi 27x25:<sup>363</sup> 675,
441. Kiçe-i perde-i köhne 7: 700,

---

<sup>362</sup> İşlemin sonucu 825'dir. Ancak çarpanlardan 25 rakamı galiba yanlışlıkla yazılmış olup doğrusu 18 olmalıdır.

<sup>363</sup> Bu rakam aslında 252 şeklinde yazılmış. Ancak işlem sonucunun 675 olması için 25 olması gerektiğinden yukarıya doğrusu yazılmıştır.

442. Seccâde-i köhne: 220,  
443. Mertabânî sagîr kâse: 200,  
444. *Eşbâh ve Nezâir*:<sup>364</sup> 230.  
445. Mâî makrame: 14,  
446. Havlu makrame: 30,  
447. Beyaz çakşır: 32,  
448. Don: 20,  
449. Muhattem<sup>365</sup> kuşak: 110,  
450. Kırmızı köhne dülbend: 40.  
451. Sikke-i hasene 695 aded fî 120: 83400,  
452. Kebîr gurûş 965 aded fî 80: 77200,  
453. Zolata guruş 30 aded fî 50: 1500,  
454. Hurda akçe meblağ: 89040,<sup>366</sup>  
455. Osmânî sahîhu'l-ayâr 8560 aded fî 10: 85600.  
456. Gulâm ma'a câriye: 12000,  
457. Menzil der mahalle-i mezbûr: 54000,  
458. Yağız at: 4600,  
459. Kerâste ma'a seng: 1600,  
460. Der zimmet-i Aişe Hatun: 20000.<sup>367</sup>  
461. Der zimmet-i Meryem Hatun: 1000,  
462. Der zimmet-i Sâliha Hatun: 1000,  
463. Der zimmet-i Gevher Hatun: 1000.

Yekûn: 586397

---

364 Bk. 19 numaralı tereke.

365 Muhattem: Mozaik olarak haneli işlenmiş kumaş.

366 Barkan rakamı 89540 olarak kaydetmiştir. bk. a.g.m., s. 62. Ancak 5 rakamı olarak okunan rakam Arapça sıfır karşılığı olan noktadan daha büyük ve yine Arapça 5 rakamından daha küçük olup rakamın içi karalanmıştır.

367 Barkan rakamı 30000 olarak kaydetmiştir. bk. a.g.m., s. 62.

Minhâ

İrsâliye şod be-Âsîâne-i Saâdet: Nakdiye: 271280

Be-cihet-i harcırâh-dâde berây-ı ücret-i emvâl-i mezkûre be-Âsîâne-i Saâdet:  
6440

Yekûn: 277720

el-Bâkî: 308677

Minhâ:

Resm-i kısmet: 48374; Ani'n-nukûd: 42080, An bahâ-i esbâb-ı harîde: 6294

Techîz ve tekfin: 20000,

Ücret-i kadem: 5000,

Müjdegâne: 3000,

Huddâmiyye li-emîn-i beytûlmâl: 3000.

Vazîfe-i dânişmendân: 5600,

Dellâliye: 3000,

Deyn-i müsbet li-Abdüllatif Çelebi: 3000,

Deyn-i müsbet li-Ramazan Çelebi: 4600,<sup>368</sup>

Deyn-i müsbet li-İbrahim Kethuda: 600,

Deyn-i müsbet Hüseyin: 240,

Deyn-i müsbet li-vasî-i Câmî-i Atîk: 480

Yekûn: 96894

el-Bâkî: 211794

An bahâ-i hâne be-mahalle-i m[ezkûre]: 53000

Der zimem-i nâs an bahâ-i esbâb: 83232

Der zimem-i nâs ani'n-nukûd: 23500

Der zimmet-i İsa Çavuş emîn-i beytûlmâl: 51551.

<sup>368</sup> Ahmed Efendi'nin Abdüllatif Çelebi ve Ramazan Çelebi'ye ait borçlarına dair iki ayrı hüccetin az aşağıda Arapça metinleri ve tercümeleleri verilmiştir. Bu kayıtlar sayesinde tereke ile hüccetler arasında irtibat kurulabilmekte ve bu yolla Ahmed Efendi'nin baba ismi öğrenilmektedir.



### Terekeden Alacak Davalarına Ait İki Hüccet

شهد في مجلس الشرع الشريف ومحفل الدين المنيف الرجلان العدلان الزكيان المدعوان باقي آغا ابن ... بمحضر من خصم شرعي جاحد بالخصوص الآتي بيانه وهو أن الرجل المدعو عيسى چاوش، الأمين على بيت المال الواقع بأدرنة المحمية، الواضع يده على مخلفات المرحوم أحمد أفندي ابن قاسم المتوفى ساكنًا بمحلة محمود آغا من محلات المحمية المزبورة لعدم وارثه في الظاهر غب الاستشهاد المسبوق بالدعوى الصحيحة الشرعية الصادرة عن باعث هذا الكتاب عبد اللطيف چليبي بأن على المتوفى المرحوم مبلغا قدره ثلاثة آلاف درهم فض رائج في الوقت من القرض الشرعي دينا لازم القضاء إليه وحقا واجب الأداء من مخلفاته شهادة صحيحة شرعية مقبولة بعد رعاية شرائط قبولها مرعية فحينما حلف المدعي المرقوم بالله تعالى على أنه ما أخذ المبلغ المرقوم من المتوفى المرسوم لا كلا ولا بعضا وما استوفاه منه بوجه من وجوه الاستيفاء تحليفا شرعيا حكم الحاكم العسكري الموقع أعلاه رفع الله قدره وعلاه بموجب تلك الشهادة حكما صحيحا شرعيا. جرى ذلك وحرر في اليوم الخامس والعشرين من جمادى الأولى [كذا] لسنة خمس وثلاثين وألف.

شهود الحال: عبد الكريم چليبي الخطيب، خليل بيك ابن إبراهيم، يوسف بيك ابن عبد الله، عثمان بن خضر المحضر.

[Tercümesi: Bu vesikanın hazırlanmasının sebebi Abdülatîf Çelebi tarafından daha önce açılan şer'î usullere uygun [sahih] davada şahitlik etmeleri talebi ardından ... oğlu Bâkî Ağa<sup>369</sup> adında tezkiye edilen (şahitlik etmeye salahiyetli bulunan) iki güvenilir adam, şer'î mahkemede yapılan duruşmada aşağıda açıklaması gelecek olan hususu inkâr eden şer'î hasım (davalı) yani Edirne mahallelerinden Mahmûd Ağa Mahallesi'nde ikâmet ederken vefat eden Kâsım oğlu merhum Ahmed Efendi'nin terekesine görünürde vâris bırakmadığı için el koyan Edirne beytûlmâl emini İsa Çavuş adındaki adam huzurunda, vefat eden merhum şahsın üzerinde şer'î karz yoluyla borç aldığı ve terekесinden ona [Abdülatîf Çelebi'ye] ödenmesi gereken şimdi rayiç olan üç bin gümüş dirhem [akçe] tutarında bir meblağ borcu bulunduğuna kabul şartlarına riayet edildikten sonra makbul olan şer'î usullere uygun bir şahitlik yoluyla tanıklık ettiler. Bunun üzerine adı geçen davacı söz konusu meblağı adı geçen vefat eden şahıstan ne tamamen ne de kısmen almadığına ve borcu tahsil yollarından herhangi biriyle ondan borcunu tahsil etmediğine Allah adına şer'an geçerli yemin edince bu belgenin üzerinde imzası bulunan askerî hâkim – Allah onun kadrini yükseltip yüceltsin – bu şahitliğin gereği olarak şer'an sahih bir hüküm verdi. Bu

369 Metnin aslında baba isminin yazılacağı kısım boş bırakılmış ve yine ikinci şahidin ismi de verilmemiştir.

duruşma ve vesikanın yazımı 1035 senesi Cemâziyelevvel<sup>370</sup> ayının yirmi beşinci [22 Şubat 1626] günü gerçekleşti.

Şühûdü'l-hâl: Hatib Abdülkerîm Çelebi, İbrahim oğlu Halil Bey, Abdullah oğlu Yûsuf Bey, Muhzır Hızır oğlu Osman].

\* \* \*

قد شهد في مجلس الشرع الشريف ومحل الدين الرجلان العدلان المزكيان المدعوان أحمد بن محمود ومصطفى بن عبد الله. محضر من خصم شرعي جاحد بالخصوص المارّ ذكره وهو أن الرجل عيسى جاوش الأمين على بيت المال الواقع بأدرنة المحمية الواضع يده على مخلفات المرحوم أحمد أفندي ابن قاسم المتوفى ساكنًا بمحلة محمود آغا من محلات المحمية المزبورة لعدم وارثه في الظاهر غب الاستشهاد المسبوق بالدعوى الصحيحة الشرعية الصادرة عن حامل هذا الكتاب رمضان چليبي ابن محمد بأن على المتوفى المذكور مبلغا قدره ست مائة وأربعة آلاف درهم فض رائج في الوقت من القرض الشرعي دينا لازم القضاء إليه وحقا واجب الأداء من مخلفاته شهادة صحيحة شرعية مقبولة بعد رعاية شرائط قبولها مرعية فحينما حلف المدعي المذكور بالله تعالى على أنه ما أخذ المبلغ المرقوم من المتوفى المرسوم لا كلا ولا بعضا وما استوفاه منه بوجه من وجوه الاستيفاء تحليفا شرعيا حكم الحاكم العسكري الموقع أعلاه المتوقع رضاه مولاه بموجب تلك الشهادة حكما صحيحا شرعيا. جرى ذلك وحرر في اليوم الرابع والعشرين من جمادى الآخرة لسنة خمس وثلاثين وألف.

شهود الحال: عثمان بن حضر، علي المحضر، ممي بيك ابن عبد الله، خليل بيك ابن إبراهيم.

[Tercümesi: Bu vesikanın hamili Mehmed oğlu Ramazan Çelebi tarafından daha önce açılan şer'î usullere uygun davada şahitlik etmeleri talebi ardından Mahmûd oğlu Ahmed ve Abdullah oğlu Mustafa adında tezkiye edilen (şahitlik yapmaya salâhiyetli bulunan) iki güvenilir adam, şer'î mahkemede yapılan duruşmada yukarıda anlatılan hususu inkâr eden şer'î hasım (davalı) yani Edirne mahallelerinden Mahmûd Ağa Mahallesi'nde ikâmet ederken vefat eden Kâsım oğlu merhum Ahmed Efendi'nin terekesine görünürde vâris bırakmadığı için el koyan Edirne beytûlmâl emini İsa Çavuş adındaki adam huzurunda, vefat eden merhum şahsın üzerinde şer'î karz yoluyla borç aldığı ve terekесinden ona [Ramazan Çelebi'ye] ödenmesi gereken halen rayiç olan dört bin altı yüz gümüş

370 Sicilde ay bu şekilde Cemâziyelevvel olarak kaydedilmişse de bunun bir hata olduğu açıktır. Zira gerek terekeden, gerek aşağıda gelecek olan belgeden ve gerekse tarihî kaynaklarda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere doğrusu Cemâziyelâhir ayı olmalıdır. Dolayısıyla bu vesikanın tarihi 24 Mart 1626 olmalıdır.

dirhem [akçe] tutarında bir meblağ borcu bulunduğuna kabul şartlarına riayet edildikten sonra makbul olan şer'î usullere uygun şahitlik yoluyla tanıklık ettiler. Bunun üzerine adı geçen davacı söz konusu meblağı adı geçen vefat eden şahıstan ne tamamen ne de kısmen almadığına ve borcu tahsil yollarından herhangi biriyle ondan borcunu tahsil etmediğine Allah adına şer'an geçerli yemin edince Mevlâ'sının rızasını uman bu belgenin üzerinde imzası bulunan askerî hâkim bu şahitliğin gereği olarak şer'an sahih bir hüküm verdi. Bu duruşma ve vesikanın yazımı 1035 senesi Cemâziyelâhir ayının yirmi dördüncü [23 Mart 1626] günü gerçekleşti.

Şühûdü'l-hâl: Hızır oğlu Osman, Muhzır Ali, Abdullah oğlu Memi Bey, İbrahim oğlu Halil Bey].

*Bir Mirasın Gölgesinde Velâ Tartışması: Müzellef Ahmed Efendi'nin Terekesi ve Ganizâde Mehmed Nâdirî'nin Şeyhülslâma Mektubu*

Öz ■ Bu makale 9./15. yüzyılın ikinci yarısından 11./17. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı âlimleri arasında en çok tartışılan konulardan biri olan âzatlî köle üzerindeki velâ hakkı ile ilgilidir. Anne ve babasının her ikisinin de köle olmaları halinde âzatlî kölenin eski efendisi ve yakınlarına ona mirasçı olma hakkı veren bu hak İslâm âlimleri tarafından ittifakla kabul edilmiş olmasına rağmen annesi aslen hür olan âzatlî köle üzerindeki velâ hakkı âlimler arasında tartışmalıdır.

Edirne Taşlık Medresesi müderrisi Müzellef Ahmed Efendi vefat ettiğinde ardında büyük bir miras bırakmıştı. Hiç mirasçısı bulunmadığı için beytülmâl emini bütün mirasa hazine adına el koymuştu. Ancak sabık Rumeli kadıaskeri Ganizâde Mehmed Nâdirî Efendi, Ahmed Efendi ile aralarındaki velâ bağına istinâden miras talep etti. Fakat bu konuda muhalif görüşü benimseyen şeyhülslâm Yahyâ Efendi ise velâ hakkını kabul etmeyen bir fetva verdi. Bunun üzerine Ganizâde, fetvayı sert şekilde eleştiren bir mektup yazdı.

Burada mektubun ve sicillerdeki tereke kaydının tenkitli neşrini hazırladık. Bu belgeler Osmanlı hukuk teorisi ve uygulamasının yapısı ve tabiatını aydınlatıcı bir mahiyettedir. Ayrıca birbirinden bağımsız bu iki metin arasında ilişki kurarak ve bazı tarihî kaynaklarda aktarılan bilgileri bir araya getirerek yukarıda zikredilen tartışmanın arka planını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Velâ, tereke, müderris, eleştiri, Müzellef Ahmed Efendi, Ganizâde Mehmed Nâdirî.

**Kaynakça**

- Edirne Şer'iyye Sicilleri, Defter no: 25, 131b-133b.
- Ali en-Nisârî: *el-Fevâidü'l-aliyye mine'l-mesâilî ş-şer'iyye (Fetâvâ-yı Ali Nisârî)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar no: 278.
- Âlim b. el-Alâ el-Ensârî ed-Dihlevî el-Hindî: *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye*, tah. Seccâd Hüseyin, Karaçi: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye 1996/1416.
- Atâî, Nev'îzâde: *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti ş-Şekâik*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları 1989.
- Azmîzâde Mustafa Hâletî: *Hâşîye ale'd-Dürer*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye no: 465.
- Barkan, Ömer Lütfî: "Edirne Askerî Kassamî'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler: Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, III/5-6 [Ankara 1966], s. 1-479.
- Fudayl Efendi el-Cemâlî, *Savnu'r-fâriz fi'l-vusûl ilâ medârîki Avni'r-râiz*, Râğîb Paşa Kütüphanesi no: 643.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed: *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Haydarabad: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1915.
- Haskefî, Alâeddin Muhammed b. Ali ed-Dımaşkı: *Dürrü'l-müntekâ fi şerbi'l-Mültekâ*, İstanbul: Matbaa-i Âmire 1328/1910.
- Hibrî, Abdurrahman: *Ensü'l-Müsâmirîn: Edirne Tarihi 1360-1650*, çev. Ratip Kazancıgil, Edirne: Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi 1996.
- Hoca Sâdeddin Efendi: *Fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa Kütüphanesi no: 2728.
- Cici, Recep: "Muhsin-i Kayserî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI (Ankara 2006), s. 48.
- Edirnevî, Mehmed er-Rûmî: *Târih-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail no: 300.
- Fazlıoğlu, İhsan: "Kadıızâde-i Rûmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV (Ankara 2001), s. 99.
- Gedizli [Gedûsî] Mehmed b. Ahmed b. Mustafa: *Feyzü'l-kerîm fi nukûli Fetâvâ Abdîrrahîm*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi no:142.
- Görgün, Tahsin: "İcî, Adudüddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI (Ankara 2000), s. 412-414.
- Hızır Şâh: *er-Risâle fi reddi Risâleti Molla Hüsrev*, tah. Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in "Velâ" Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar: Velâ Risâleleri Çerçevesinde* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi içinde, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 164-175.
- İbn Balâbân, Ebû'l-Hasan Alâeddin Ali b. Balâbân: *el-İhsân bi-tertîbi Sahîhi İbn Hibbân*, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1987/1407.

- İbn Mâze, Burhânüddin (Burhânü's-şerîa) Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî el-Mergînânî: *el-Muhitü'l-Burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, nşr. Ahmed İzzü İnâye ed-Dimaşkî, Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî 1424/2003.
- Kâtib Çelebi: *Fezleke*, İstanbul: Cerîde-i Havâdis Matbaası 1286-1287.
- Kâtib Çelebi: *Keşfü'z-zunûn an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. M. Şerefettin Yalpkaya, Kilisli Rifat Bilge, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı 1941.
- Kılıç, Hulusi: “eş-Şâfiye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVIII (Ankara 2010), s. 247-248.
- Komisyon: *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, Bulak: Dâru't-Tıbâati'l-Âmire 1310.
- Kütükoğlu, Mübahat S.: *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Yayınları, 1983.
- Mecmûa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi no: 914, vr. 72a.
- Molla Gürânî: *er-Risâle fi reddi Risâleti Molla Hüsrev*, tah. Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in “Velâ” Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar: Velâ Risâleleri Çerçevesinde* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi içinde, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 150-156; nşr. Hasan Özer, “Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-velâ'sı*, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, XXIV (İstanbul 2010), s. 191-200.
- Molla Hüsrev: *Dürerü'l-hükkâm fi şerhi Gureri'l-abkâm*, İstanbul: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye 1310.
- Molla Hüsrev: *er-Risâle fi'l-velâ*, nşr. Hasan Özer, “Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-velâ'sı*, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkikli Neşir”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, XXIV (İstanbul 2010), s. 178-190; tah. Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in “Velâ” Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar: Velâ Risâleleri Çerçevesinde* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi içinde, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 141-149.
- Ökten, Sadettin: “Çağmını”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VIII (Ankara 1993), s. 182.
- Öztürk, Mürsel: “Hâtifi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVI (Ankara 1997), s. 468.
- Özen, Şükrü: “Molla Hüsrev'in *Velâ* Meselesi ile İlgili Görüşünün Osmanlı İlim Muhitindeki Yansımaları”, Tevfik Yücedoğru, Orhan Şener Koloğlu, U. Murat Kılavuz ve Kadir Gömbeyaz (ed.), *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu (18-20 Kasım 2011 Bursa): Bildiriler*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları 2013, s. 321-394.
- Özen, Şükrü: “Serahsî, Radıyyüddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXVI (Ankara 2009), s. 542-544.
- Redhouse, Sir James W.: *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul: Çağrı Yayınları 1992;
- Sakızî, Sâdık Mehmed b. Ali: *Surretü'l-fetâvâ*, İstanbul Müftülüğü Kütüphanesi no: 314.

Şahinoğlu, M. Nazif: “Attâr, Feridüddin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV (Ankara 1991), s. 98.

Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayiül-fudalâ*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları 1989.

*Târîh-i Silsile-i Ulemâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi no: 2142.

Uzun, Mustafa: “Ganîzâde Mehmed Nâdirî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIII (Ankara 1996), s. 355-356.

Ünal, Halit: “Attâbî, Ahmed b. Muhammed”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, IV (Ankara 1991), s. 93.

Yahyâ Efendi: *Fetâvâ-yı Yahyâ Efendi*, Nuruosmaniye Kütüphanesi no: 2056.